

2. Dean MacCannell:

**TURIST - NOVA TEORIJA DOKOLIČARSKE
KLASE**

Iz knjige: DEAN MACCANNELL, THE TOURIST, Schoecken Books, New York, 1976.

Uvod

U ovoj knjizi riječ "turist" ima dvojakno značenje. Ona označuje turiste kao takve; pretežno pripadnike srednje klase koji se u ovom trenutku nalaze širom svijeta u potrazi za novim doživljajima. Želim da ova knjiga posluži kao sociološka studija te grupe. Moram objasniti na samom početku da namjeravam pokazati i nešto više. Turist jest određena osoba ili stvarni ljudi su stvarno turisti. Istodobno "turist" je jedan od najboljih dostupnih modela modernog čovjeka uopće. Jednako me zanima "turist" u ovom drugom, metasociološkom značenju pojma. Čini mi se da se naše prvo poimanje moderne civilizacije pojavljuje u svijesti turista.

Rad na ovom projektu započeo sam 1968. u Parizu, ne obazirući se mnogo na teoriju. Kratko vrijeme nakon dolaska u Pariz zatekao sam se na primanju koji je u čast nekih američkih znanstvenika priredila supruga vlasnika restorana "Maxim". Bili smo predstavljeni profesoru Claudeu Lévi-Straussu. Lévi-Strauss je dao kratku izjavu u vezi s posljednjim pravcima razvoja strukturalističke analize društva i bio spreman odgovarati na pitanja. Rekao je da nije moguće ustanoviti etnografiju moderniteta. Moderno je društvo jednostavno presloženo; povijest se umiješala i uništila njegovu strukturu. Koliko god se trudio, čovjek nikada neće naći koherentan sustav odnosa u modernom društvu. Možda bi bilo moguće, zaključio je Lévi-Strauss, izvršiti strukturalističku analizu detalja moderne etikete, nešto kao "ponašanje pri jelu u modernom društvu". Moram priznati da su me njegove riječi odbile, i to u takvoj mjeri da sam tada okrenuo leđa francuskom strukturalizmu i potražio utočište u svom malom inventaru zapažanja o turistima. Želio sam shvatiti mjesto turista u modernom svijetu, izvan postojećih teorijskih okvira.

Kad sam se 1970.-71. opet našao u Parizu da analiziram svoje bilješke i zapažanja, na svoje sam iznenađenje otkrio kako se moje interpretacije nastavljaju integrirati s linijom istraživanja koju je započeo Emil Durkheim u svom proučavanju primitivne religije. Nije me iznenadila činjenica da teorija koja se najbolje slaže s mojim činjenicama vuče korijene iz jednog drugog područja: a to je strukturalna antropologija. Ova vrsta teorijskog transfera je uobičajena. Nije me čudilo da se teorija stvorena za objašnjenje primitivnih religioznih fenomena može primijeniti na jedan vid modernog svjetovnog života. Ne vjerujem da su u svojoj biti svi ljudi isti, ali vjerujem kako sve kulture tvore isti elementi u različitim kombinacijama. Bio sam iznenađen jer najnoviji značajni doprinos na tom području istraživanja predstavljaju, naravno, Lévi-Straussove vlastite studije o "Svijesti divljaka" i o primitivnoj klasifikaciji. Priznajem kako me još uvijek pomalo brine ono što je implicirano u Lévi-Straussovoj tvrdnji da se ne može proučavati etnografija moderniteta, no ipak ću prosljediti dalje, znajući pouzdano da nisam pokušao izvesti strukturalnu analizu turista i modernog čovjeka. To mi se nametnulo samo.

Što sam više analizirao svoje podatke, to je neizbježniji postajao zaključak da su turističke atrakcije jedna neplanirana tipologija strukture koja omogućuje izravan pristup modernoj svijesti ili "pogledu na svijet", da su turističke atrakcije potpuno analogne religioznom simbolizmu primitivnih naroda.

Modernitet se na prvi pogled - kao što je to izgledalo Lévi-Straussu - doima kao zbir neorganiziranih fragmenata, kao nešto otuđujuće, rasipno, nasilno, površno, neplanirano, nestabilno i neautentično. No, pomnije ispitivanje otkriva kako je takav izgled gotovo

maska, kako se iza nesredene vanjštine krije čvrsta namjera modernog društva da se uspostavi na svjetskoj osnovi.

Moderne vrijednosti prevladavaju nad starim podjelama između komunističkog Istoka i kapitalističkog Zapada i između razvijenog i Trećeg svijeta. Progres moderniteta (modernizacije) ovisi upravo o nestabilnosti i neautentičnosti. Moderni čovjek smatra da su realnost i autentičnost negdje drugdje: u drugim povijesnim razdobljima i kulturama, u čistim i jednostavnijim načinima života. Drugim riječima, interes modernog čovjeka za "prirodnost", njegova nostalgija i traganje za autentičnim nisu samo dekadentne, iako bezopasne, sklonosti prema suvenirima uništenih kultura i mrtvih epoha. Oni su istodobno sastavni dijelovi pobjedničkog duha moderniteta - osnova njegove objedinjavajuće svijesti.

Središnja je teza ove knjige da je empirijska i ideološka ekspanzija modernog društva usko i na razne načine povezana s modernom masovnom dokolicom, posebno s međunarodnim turizmom i razgledavanjem znamenitosti. Isprva sam namjeravao proučavati turizam i revoluciju za koje mislim da predstavljaju dva pola moderne svijesti - s jedne strane, spremnost da se prihvate - čak i da se štiju stvari onakve kakve jesu, a s druge strane, želja za promjenom. Dok rad o revoluciji nastavljam, zbog nekih razloga materijal o turizmu moram prikazati sada. Ova knjiga može također poslužiti kao uvod u strukturalističku analizu modernog društva.

Strukturalistički pristup društvu donekle se razlikuje od tradicionalnih socioloških pristupa, stoga ću pokušati okarakterizirati tu razliku. Akademska je sociologija razbila moderno društvo na nekoliko podelemenata koji se mogu istraživati (klase, grad, ruralne zajednice, etničke grupe, kriminalno ponašanje, složene organizacije) i to prije nego što je pokušala odrediti načine na koji se ti elementi uklapaju u cjelinu. Ovaj je postupak doveo do pažljivog empirijskog istraživanja i "teorija srednjeg dometa", ali nije rezultirao sociologijom koja bi mogla držati korak s evolucijom predmeta istraživanja. Čini mi se da sociologija neće napredovati iz sadašnjega stanja prezasićenosti nepovezanim otkrićima i idejama sve dok ne počnemo razvijati metode pristupa cjelokupnom sklopu društva i modele koji će povezati otkrića s posebnih potpodručja u jedan sustav.

To je težak zadatak zbog složenosti suvremenog društva i zbog činjenice što se njegove granice ne poklapaju točno s nekim drugim razgraničenim sustavima, kao što su oni koji obuhvaćaju religiju, jezik ili naciju. Kao što na modernim područjima postoje utvrde tradicionalne kulture, tako se u najudaljenijim krajevima nalaze istureni položaji moderniteta. Stoga se modernitet ne može definirati izvana, već iznutra, pomoću dokaza o posebnim vrijednostima koje pridaje kvalitetama i odnosima.

Sociologija dokolice

Ovo je dakle studija o sociologiji dokolice. To područje je relativno nerazvijeno, ali vjerujem da će se njegov razvoj ubrzati kao posljedica prijelaza s industrijske društvene strukture na "postindustrijski" ili "moderni" tip. U središtu moderne društvene organizacije dokolica zamjenjuje rad. Pokret šezdesetih godina dokazuje da je rad iscrpio svoju sposobnost za organizaciju. Eksperimentalni oblici društvenog organiziranja ne nastaju više u tvornicama i uredima, kao što je to bilo u vrijeme mehanizacije i sindikalnog organiziranja. Naprotiv, novi oblici organiziranja izrastaju iz široko zasnovanog okvira organiziranih aktivnosti dokolice, npr. novog političkog angažiranja, zajedničkog stanovanja itd. "Način

života", generički pojam za određene kombinacije rada i dokolice, zamjenjuje "zanimanje" kao osnovu stvaranja društvenih odnosa, društvenog statusa i društvene akcije.

Tamo gdje se industrijsko društvo preobražava u moderno društvo, rad se istodobno preobražava u predmet turističkog zanimanja. U svakom kutku modernog svijeta rad i proizvodnja predstavljaju se turistima pri organiziranim posjetima tvornicama i muzejima znanosti i industrije. U zemljama u razvoju neke važne zanimljivosti gube prvotno društveno i religiozno značenje i pojavljuju se kao monumentalne reprezentacije "apstraktnog, nediferenciranog ljudskog rada", kako je to nazvao Karl Marx. Kao primjer mogu poslužiti egipatske piramide. Razgledavanje takvih zanimljivosti čuva trajne vrijednosti utjelovljene u radu uopće, iako je povijest prevladala specifične radne procese i radničku klasu. Jedino pretvaranjem rada drugih ljudi u fetiš, njegovim pretvaranjem u zabavu ("uradi sam") ili u spektakl (Grand Coulee) ili u atrakciju (obilasci "Ford Motor Company" s vodičem) moderni će radnik na odmoru shvatiti rad kao dio smislene cjeline. U tom je smislu bivši Sovjetski Savez mnogo dalje od industrijskih demokracija kapitalističkog Zapada. Otudenje radnika prestaje tamo gdje započinje otudenje turista.

Uništenje industrijske kulture započinje iznutra kad otudenost prevlada na radnom mjestu, i taj proces rada modernitet. Potvrđivanje osnovnih društvenih vrijednosti napušta svijet rada i nalazi pribježište u carstvu dokolice. Kreativnost je gotovo isključivo ograničena na područje kulture, a ne industrijske proizvodnje, dok su "intimnost" i "spontanost" ograničene na društvene odnose izvan područja rada. Poslovne odnose obilježava hladna proračunatost. Turizam ima mogućnost organizacije i pozitivnih i negativnih društvenih osjećaja. Što se tiče negativnih osjećaja, turisti pokazuju velik interes za socijalne probleme: prljavštinu, bolesti, neishranjenost. Parovi s Bliskog istoka pomalo razočarani napuštaju Manhattan ako nisu slučajno bili prisutni kojem od čuvenih uličnih zločina. Ne treba zaboraviti da su inscenirane pljačke banaka jedna od stalnih atrakcija turizma na Divljem Zapadu. Turist će poduzeti sve da vidi i takva mjesta kao što je Berlinski zid, mjesto gdje je izvršen atentat na predsjednika Kennedyja, pa čak i plinske komore u Dachauu.

Razgledavanje znamenitosti, kao jedne od alternativnih aktivnosti u dokolici, jedinstvena je prilika u kojoj se turist dovodi u odnos s totalitetom modernog društva. Odnos pojedinca koji se nalazi u ulozi radnika prema društvu pristran je i ograničen, određen stanovitom radnom etikom, ograničen na jednu poziciju među milijunima koji sudjeluju u podjeli rada. U ulozi turista pojedinac može pokušati pojmiti podjelu rada kao fenomen sui generis i tako postati moralnim svjedokom njezinih najvećih vrijednosti i krajnjeg zla.

Industrijska epoha je izvršila utjecaj na sociologiju na nekoliko načina. Naše je istraživanje usredotočeno na rad, a ne na dokolicu, na radničku, a ne na srednju klasu.¹²⁵ Modernitet dovodi u pitanje prljavu industrijsku verziju rada i sugerira kako bi rad morao dobiti druge, a ne ekonomske nagrade te da dokolica treba biti produktivna. Nova vrsta dobara (pribor za rad tipa "uradi sam", turistički paket-aranžmani, zabava, programi obrazovanja uz rad) odražava modernu fragmentarnost i međusobnu zamjenu rada i dokolice te pojavu novih, još neanaliziranih sitentskih struktura. Ovo novo spajanje rada i dokolice nameće potrebu za sociologijom dokolice srednje klase koja će se moći integrirati s već postojećom sociologijom radničke klase.

¹²⁵ Tu je važna iznimka djelo Evereta C. Hughesa. Hughes je započeo svoje ugledne studije o zanimanjima istraživanjem o posrednicima za prodaju nekretnina, a proučavao je liječnike i druga zanimanja koja uživaju veliki ugled. Vidi njegovo djelo *The Sociological Eye: Selected Papers on Work, Self, and the Study of Society*, 2 sveska, (Chicago: Aldine, 1971.).

Struktura postindustrijskog moderniteta

Karakteristike moderniteta koje analiziraju znanosti o društvu jesu visoka urbanizacija, visok stupanj pismenosti, sveobuhvatna zdravstvena njega, racionalna organizacija rada, geografska i ekonomska pokretljivost i nastanak nacionalne države kao najvažnije društveno-političke jedinice. Ovo su samo vanjske oznake moderniteta. Dubinska struktura moderniteta je totalizirajuća ideja, moderni mentalitet koji suprotstavlja moderno društvo njegovoj vlastitoj povijesti i onim postojećim društvima koja su predmoderna ili nerazvijena.

Nijedna značajna podjela društvene strukture (svakako ne ona na klase) nije imala tako snažnu podršku kao ideološko razdvajanje modernog od ne-modernog svijeta. Međunarodni ugovori i doktrine koje dijele svijet na multinacionalne blokove dramtiziraju razliku između razvijenih zemalja i onih koje su navodno nesposobne za nezavisnu samobranu. Moderne nacije školuju stručnjake za razvoj, koje zatim u timovima šalju u nerazvijena područja širom svijeta, dokazujući time kako su ona nesposobna da riješe svoje vlastite probleme. Pružanje ovakve, i ostalih oblika međunarodne pomoći, jest *conditio sine qua non* punog modernog statusa, jer je ovisnost o pomoći primarni pokazatelj društva koje se pokušava modernizirati. Demografska statistika o smrtnosti djece i postotku nepismenih, dohotku po glavi stanovnika itd. također služi odvajanju modernog od ne-modernog svijeta. Domaća verzija te podjele skriva se u ekonomskim terminima "granica siromaštva" - koji odvajaju punopravne članove modernog društva od njihovih manje sretnih sugrađana ograničenih granicom siromaštva na mjesta kao što su Appalachian i unutrašnja predgrađa.

Na planu etnologije podjela je još radikalnija - primitivno nasuprot modernom. A kada nerazvijeni svijet uzvraća udarac, razlika je u samoj strukturi sukoba, gdje se jedna strana služi gerilskim oblicima ratovanja, dok druga strana koristi konvencionalne oblike ratovanja. Zanimljivo je da najbolji pokazatelj konačne pobjede moderniteta nad ostalim sociokulturnim rješenjima nije nestanak ne-modernog svijeta, već njegovo umjetno očuvanje i rekonstrukcija u modernom društvu. Izdvajanje značajki ne-moderne kulture iz njihova originalnog konteksta i njihovo širenje u svojstvu modernih igrački, očigledni su u različitim društvenim pokretima usmjerenim prema naturalizmu - tako značajnoj karakteristici modernih društava, kao što je kult folklorne glazbe i medicine, seoska nošnja, rani američki dekor, ukratko, sve su to napori da se muzealizira predmoderno. U američkoj avangardi nedavno se pojavilo samoubilačko oživljavanje gerilskih aktivnosti. Ti oblici ukorijenjeni u modernom društvu rezultat su pobjede modernog nad nemodernim svijetom.

Turist

Među intelektualcima je danas smisao za dobar ukus postalo izrugivanje turistima. Utjecajni teoretičar moderne dokolice, Daniel J. Boorstin, s odobravanjem citira jednog autora iz 19. stoljeća:

"Gradovi Italije sada su preplavljeni hordama tih stvorenja, jer se ona nikada ne razdvajaju, i možete ih vidjeti četrdeset u grupi kako se slijevaju niz ulicu sa svojim vodičem - koji je čas ispred njih, čas iza njih, a čas ih obilazi poput psa ovčara - i doista, cijeli taj proces neodoljivo podsjeća na čuvanje stada. Već sam susreo tri takve grupe, i to je nešto naj-

neugodnije što sam ikada vidio, muškarci, uglavnom stariji, potišteni, tužni; žene, nešto mlade, izmučene putovanjem ali izuzetno živahne, bodre i neozbiljne.¹²⁶

Claude Lévi-Strauss jednostavno piše: "Putovanje i turisti su dvije stvari koje mrzim - a evo, tu sam, potpuno spreman da ispričam priču o svojim putovanjima".¹²⁷ A jedan moj student u Parizu, mladić iz Irana privržen revoluciji, rekao mi je, napola mucajući, napola vičući. "Suočimo se s time, svi smo mi turisti!" Zatim je ustao, a lice mu je bilo izobličeno od onog što se meni činilo kao mržnja prema samom sebi, i dramatično je završio prospektivši: "Čak sam i ja turist!".

Mislim kako je značajno da se ljudi trude što se distanciraju od samih sebe pomoću tog moralnog stereotipa turista. Retorika moralne superiornosti sadržana u takvom pričanju o turistima nekada se nalazila u izjavama o drugim "autsajderima", Indijancima, mladima, crncima, ženama, izjavama koje su nesvjesno sadržavale predrasude. Kako se ti ljudi organiziraju u grupe te nađu i kolektivni identitet i svoje mjesto u modernom totalitetu, postaje sve teže stvarati moral na temelju suprotstavljanja njima. Čini se da se moderna svijest dijeli na drukčiji način protiv same sebe. Turisti ne vole turiste. Bog je mrtav, ali čovjekova potreba da ispadne "svetiji" od svojih bližnjih živi i dalje. A religiozni poticaj da se nadmaše vlastiti bližnji može se naći ne samo u našoj radnoj etici, gdje ga je našao Max Weber, nego i u nekim našim aktivnostima u dokolici.

Moderna kritika turista nije analitičko razmišljanje o problemu turizma - nego dio problema. Boorstin i drugi ne kritiziraju turiste zato što odlaze od kuće da vide neke znamenitosti. Oni ih kritiziraju zato što se zadovoljavaju s površnim doživljajima drugih ljudi i drugih mjesta. Jedan mi je obrazovani ispitanik rekao kako su on i njegova žena bili "vrlo nervozni" pri posjetu muzeju u Winterthuru zato što nisu znali "točne nazive za različite stilove antikviteta", te su se bojali da će njihova šutnja otkriti njihovo neznanje. Drugim riječima, turistički stid ne proizlazi iz toga što je netko turist, nego iz toga što nije dovoljno turist, što ne vidi sve na način na koji bi "trebao" vidjeti. Turistička kritika turizma temelji se na želji da se bude iznad drugih, "običnih" turista i stigne do dubljeg uvida u društvo i kulturu, a to nipošto nije ograničeno na izjave intelektualaca. Svi turisti u određenoj mjeri teže za tim dubljim uključivanjem u društvo i kulturu; to je osnovni element njihove motivacije za putovanje.

Evolucija moderniteta

Nakon prilično mnogo induktivnog rada otkrio sam da je razgledavanje znamenitosti ritual koji se obavlja prema diferencijacijama društva. Razgledavanje znamenitosti je neka vrsta kolektivne čežnje za prevladavanjem modernog totaliteta, nastojanje da se prevlada diskontinuirano moderniteta, da se njegovi djelići objedine u jedinstveno iskustvo. Naravno, to je nastojanje osuđeno na konačni neuspjeh: čak i dok pokušava konstruirati totalitete, ono slavi diferencijaciju.

¹²⁶ Daniel J. Boorstin, *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America* (New York: Harper & Row, 1961.), str. 87-88.

¹²⁷ Članak u *Contra Costa Country* (California) Times: "The Green Sheet", 18. srpnja 1972., str. 10A.

Locus razgledavanja znamenitosti u srednjoj klasi razumljiv je ne samo zbog ekonomskih razloga. Srednja klasa je ta koja sustavno pretražuje Zemlju u potrazi za novim iskustvima da bi ih utkala u kolektivnu, turističku verziju o drugim narodima i drugim mjestima. To nastojanje međunarodne srednje klase da koordinira diferencijacije svijeta u jedinstvenu ideologiju usko je povezano s njezinom sposobnošću da druge narode podređuje svojim vrijednostima, industrijskim rješenjima i planovima za budućnost. Srednja klasa je sada najpovlaštenija zato što ima transcendentnu svijest. Tvrdim da je turizam bitan sastavni dio te svijesti.

Turistička integracija društva nalikuje na katalog dislociranih oblika. U tom smislu ona je empirijski precizna. Diferencijacije modernog svijeta imaju istu strukturu kao turističke atrakcije: elementi izdvojeni iz svojih prirodnih, povijesnih i kulturnih konteksta spajaju se s drugim takvim dislociranim ili moderniziranim stvarima i ljudima. Diferencijacije jesu atrakcije. Visoke stambene zgrade stoje pored obnovljenih kuća iz osamnaestog stoljeća: svi veliki gradovi imaju zbirke divljih životinja i egzotičnih biljaka; egipatski obelisci stoje na prometnim raskrižjima u Londonu i Parizu i u Centralnom parku u New Yorku. Modernizacija istovremeno odvaja te stvari od ljudi i mjesta koji su ih stvorili, razbija solidarnost grupa u kojima su prvotno imali ulogu kulturnih elemenata i dovodi ljude oslobođene tradicionalnih veza u moderni svijet gdje, kao turisti, mogu pokušati otkriti ili rekonstruirati kulturno nasljeđe ili društveni identitet.

Zanimljivo je da pored uopćene zabrinutosti za autentičnost međuljudskih odnosa u modernom društvu postoji izvjesnost o autentičnosti turističkih znamenitosti. Retorika turizma puna je manifestacija važnosti autentičnosti odnosa između turista i onoga što vide: ovo je tipična domorodačka kuća; ovo je točno ono mjesto gdje je poginuo vođa; ovo je isto ono pero kojim je potpisan zakon; ovo je originalni rukopis; ovo je pravi dio prave trnove krune. Razina utvrđivanja autentičnosti može biti vrlo niska. Tako je jedan član newyorškog gradskog vijeća rekao da je New York "živ" zato što je "bučan".

A neke turističke atrakcije nisu samo minimalne, nego subminimalne ili se općenito smatraju "lažnima".

"13-katna skulptura Isusa Krista, izrađena od staklene vune, središnji je dio novog biblijskog zabavnog parka zvanog "Sveta zemlja", koji se gradi kod Mobilea, u Alabami. Park... će obuhvaćati posjete raji i paklu, Noinu arku, borbe gladijatora, Kulu babilonsku i utrobu kita u kojoj je neko vrijeme boravio Jona. I sve to za ulaznicu od 6 dolara".¹²⁸

Međutim taj tip atrakcije zapravo uzdiže navodno autentičnost pravih znamenitosti, kao što je npr. Kip slobode. Moderno društvo institucionalizira te autentične atrakcije i moderni život time poprima kvalitete stvarnosti.

U uspostavljanju modernog društva pojedinačni čin razgledavanja znamenitosti vjerojatno je manje važan od ceremonijalnog potvrđivanja autentičnih atrakcija kao predmeta od najveće vrijednosti, a to je potvrđivanje istodobno uzrokovano okupljanjem turista oko atrakcije i dovodi do njega, a donekle se može mjeriti vremenom i udaljenošću s koje turisti dolaze da je vide. Stvarni čin spajanja turista i atrakcije manje je važan od predodžbe ili ideje društva koju stvara taj kolektivni čin. Predodžba o Kipu slobode koja je produkt turističkih posjeta trajnija je od bilo kojeg posebnog posjeta, iako je, naravno, posjet neopho-

¹²⁸ Članak u Contra Costa Country (California) Times: "The Green Sheet", 18. srpnja 1972., str. 10A.

dan za predodžbu. Sam čin razgledavanja po sebi nema težine, a istodobno je krajnji razlog za sređeni prikaz društvene strukture modernog društva u sustavu atrakcija.

To se ne smije shvatiti kao da razgledavanje znamenitosti nema važnosti za pojedinačnu svijest. Razgledavanje zajedno s vjerskim žarom i rodoljubljem najvjerojatnije može biti važno za razvoj određenog tipa svijesti. Čini se da pojedinačna misao i ponašanje ne dodaju i ne oduzimaju gotovo ništa u modernom društvu, ali to je samo dojam koji stvara potrebni osjećaj za opasnost. On je izvor zabrinutosti da se društvo naše vrste može razviti izvan granica unutar kojih ljudi mogu imati svoje smisljeno mjesto. Ako bi se taj razvoj nastavio bez odgovarajućeg ponovnog utvrđivanja mjesta čovjeka u društvu, modernitet bi se jednostavno slomio u trenutku svoje najveće ekspanzije. Ali taj se slom zapravo ne događa. Turizam i sudjelovanje u drugim modernim alternativama svakodnevnog životu stvaraju prostor za nevezane pojedince u modernom društvu. Čin razgledavanja je neka vrsta bavljenja društvenim vanjštinama koje pomaže pojedincu da konstruira totalitete iz svojih odvojenih iskustava. Tako se njegov život i njegovo društvo njemu mogu činiti kao sređeni niz formalnih prikaza, kao fotografije u obiteljskom albumu.

Modernitet nadilazi stare društvene granice pojavljujući se najprije u gradskim industrijskim središtima i brzo se šireći na nerazvijena područja. Izuzevši eventualno egzistencijalizam i znanstvenu fantastiku, nema nijednog drugog raširenog pokreta koji se općenito smatra bitno modernim. Naravno, napredna tehnologija se nalazi svugdje u modernom društvu, ali ona nije reflektivna struktura koja izražava totalitet modernog duha, kao što bi, na primjer, izražavala moderna religija kad bi postojala. Na toj razini samo sustav atrakcija, uključujući prirodne, kulturne i tehnološke atrakcije, odražava diferencijacije modernog društva i svijesti.

Egzistencijalizam, osobito u svojoj popularnoj i kršćanskoj verziji, pokušava pružiti moralnu stabilnost modernoj egzistenciji analizirajući neautentične izvore svijesti o sebi. Iz kritičke analize egzistencijalizma (ili razgledavanja znamenitosti) proizlazi pitanje koje usmjerava ovu studiju: Kako društvo koje potiskuje međuljudski moral (stari, ili tradicionalni, moral zasnovan na razdvajanju istine od laži) može biti jedno od najsolidarnijih društava, jedno od naj snažnijih i najprogresivnijih u povijesti?

I razgledavanje znamenitosti i egzistencijalizam pružaju začetak odgovora na to pitanje u svojoj jednadžbi neautentičnosti i svijesti o sebi. Rašireno je vjerovanje da je moderno društvo postalo u sebi moralno. Mjesto pojedinca u tom društvu, njegova uloga u podjeli rada, više nije osnova za društvenu strukturu. Kako se podjela rada preobražava u društveno-strukturalnu diferencijaciju, moral se pomiče na višu razinu, s razine pojedinca na razinu društva, a isto tako i svijest o "sebi". Cijeli gradovi i religije, desetljeća i kulture postali su svjesni sebe kao turističkih atrakcija. Na primjer, nacije modernog svijeta nisu totalne strukture koje obuhvaćaju svaki vid života i misli svojih građana, sociološka "idealna društva". U najboljem slučaju, moderna društva poput Francuske i Japana relativno su solidarne subdiferencijacije modernog svijeta: mjesta koja se posjećuju, tj. turističke atrakcije. Moderno zanimanje za znanstvenu fantastiku (kao i za egzistencijalizam i razgledavanje znamenitosti) motivirano je kolektivnom potragom za nadređenim (sunčevim ili galaktičkim) sustavom, za višim moralnim autoritetom u svemiru bez Boga, koji cijeli svijet čini jednom jedinstvenom solidarnom jedinicom, samo jednim svijetom koji ima svoje mjesto među drugim svjetovima.

Modernitet i turistička iskustva

Roba i simbol

Jedan od najimpresivnijih, iako rijetko spominjanih, aspekata modernih kapitalističkih društava jest činjenica u kojoj je mjeri roba postala nerazdvojno vezana s kulturom: jezikom, glazbom, plesom, likovnom umjetnošću, književnošću. To doseže vrhunac u reklamama, filmu, stripovima i intelektualnom pop artu. Ta integracija (a ne konzervativizam industrijskog radništva) bilo je ono što Marx nije predvidio. U Marxovoj misli postoji izvjesno neprijateljstvo prema umjetnosti i kulturi. Kultura je prvotni sustav označivanja i odražavanja (Marx bi to nazvao iskrivljenim odrazom) ljudskog stanja. On se nadao da će doći dan kad će revolucionarna praksa - djelovanje zasnovano na kritičkoj demistifikaciji neljudskih društvenih stanja - zamijeniti kulturu kao krajnji izraz ljudskih vrijednosti. Ali, kao što nas pokušava naučiti moderni ljevičarski marksizam (marksizam Mao Ze Donga i, na drukčiji način, frankfurtske škole Adorna i drugih), kultura nadvladava i revolucija se mora naučiti djelovati u kulturi i zajedno s njom.

Roba je postala sastavni dio svakodnevnog života u modernom društvu zato što je njezin izvorni oblik simbolički prikaz (reklama) same sebe koji obećava iskustvo i usmjerava ga prije stvarne potrošnje.

Hoću reći da moderno materijalističko društvo vjerojatno nije toliko materijalističko kao što obično mislimo. Doživjeli smo razdoblja kolektivne krivnje. Na primjer, u tijeku pedesetih godina neki su se intelektualci brinuli zbog prevelike "orijentiranosti na stvari" te su kupovali danske moderne stvari, koje su izgledale manje kao stvari nego njihovi tradicionalni ekvivalenti. Postoji neprestana briga zbog "pretjerane komercijalizacije" Božića. Marksistički planeri ne daju nam da zaboravimo kako su oni materijalisti dok svaku novu robu široke potrošnje oprezno puštaju u ruke nestrpljivih ruskih i istočnoeuropskih radnika. No, kad se sve zbroji, vidimo da naša moderna društva nisu toliko uronjena u svoju robu široke potrošnje koliko u nešto složeniji i puniji pogled na sebe, tj. u prikaz modernog društvenog života u znanosti, umjetnosti, politici, društvenim pokretima, životnim stilovima, športu, tiska, filmovima i televiziji. Moderna kultura je možda podijeljena i plasira se na tržište poput robe, ali je ekonomska i društvena struktura tih elemenata moderniteta potpuno drukčija od strukture stare industrijske robe.

Vrijednost stvari, kao što su emisije, putovanja, tečajevi, izvještaji, članci, predstave, konferencije, parade, mišljenja, dogadanja, znamenitosti, spektakli, prizori i situacije moderniteta, nije određena količinom rada potrebnog za njihovu proizvodnju. Njihova vrijednost je funkcija kvalitete i količine iskustva koje obećavaju. Slično tome, čak i vrijednost izrazito materijalnih dobara sve više ovisi o tome u kojoj mjeri nam ona mogu tvoriti dio našeg modernog iskustva. Gramofonske ploče i super-zvijezde porno-filmova stvaraju se i prodaju prema načelima koja opovrgavaju radnu teoriju vrijednosti. Štoviše, roba starog, materijalnog tipa zadržava važno mjesto u modernom društvu samo utoliko ukoliko ima sposobnost pružiti iskustvo: televizori, stereo-uredaji, foto-aparati, magnetofoni, sportski automobili, vibratori, električne gitare i lake droge. Roba je postala sredstvo za postizanje cilja. Cilj je akumulacija refleksivnih iskustava koja objedinjavaju nestvarno i stvarno u golemu simboliku, moderni svijet.¹²⁹

¹²⁹ Odnos između društvenog života i književnog opisa razmatra se u: Juliet Flower NacCannell, "Fiction and the Social Order", *Diacritics* 5, br. 1 (1975.), str. 7-16.

Struktura kulturnih iskustava

"Iskustvo je kvaziznanstvenog podrijetla i tako ima zajednički korijen s eksperimentom".¹³⁰ Poput toliko riječi u našem jeziku, taj izraz skriva kratko vremensko razdoblje. On podrazumijeva da se prvotni skepticizam ili praznina u neposrednom, izravnom dodiru s nekim podatkom pretvaraju u određeno uvjerenje ili osjećaj.

Ovdje želim izdvojiti i razmotriti potklasu iskustava koja nazivam kulturnim iskustvima. Podaci kulturnih iskustava jesu donekle fikcionalizirani, idealizirani ili pretjerani modeli društvenog života koji se nalaze u javnoj domeni, na filmu, u beletristici, političkoj retorici, čavrljanju, stripovima, etiketi i spektaklima. Sve turističke atrakcije su kulturna iskustva. Kulturno iskustvo ima dva osnovna dijela koja se moraju objediniti da bi došlo do iskustva. Prvi je dio predstavljanje jednog aspekta života na pozornici, filmu, itd. Taj dio nazivam modelom, pri čemu taj izraz znači utjelovljeni ideal, isto onako kao što se taj izraz upotrebljava za foto-model. Drugi dio iskustva je primijenjeno, stvoreno, pojačano uvjerenje ili osjećaj koji se temelji na modelu. Taj drugi dio iskustva nazivam utjecajem. Čuveni psihoanalitički slučajevi jesu modeli: želja za stvarnom djevojkom koja bi izgledala "točno kao foto-model" jest njegov utjecaj. Medij je instrument koji povezuje model i njegov utjecaj. Društvena situacija interakcije licem u lice, skup, jest medij, a isto tako su mediji radio, televizija, film i magnetofonska vrpca. Mediji sudjeluju u stvaranju kulturnih iskustava, ali je moralna struktura medija takva da on zauzima stajalište neutralnosti ili nezainteresiranosti.¹³¹ Modeli individualne "ličnosti" mode i ponašanja prenose se, na primjer, filmovima, ali ako postoji bilo kakva sumnja da se publici servira ponašanje, odjeća ili drugi artefakti zato da bi se lansirala komercijalno iskoristiva moda, takva moda neće uspjeti. Ako želi biti utjecajan, medij se mora doimati nezainteresirano tako da se čini kako je svaki utjecaj koji zrači iz modela spontan i zasnovan na iskrenim osjećajima.

Proširujući donekle konvencionalnu upotrebu tih riječi, nazvat ću kulturni model, njegov utjecaj odnosno utjecaje, medij koji ih povezuje, publiku koja se stvara oko njih i producente, režisere, glumce, agente, tehničare i distributere koji stoje iza njih - produkcijom. Tako definirane kulturne produkcije obuhvaćaju velik raspon fenomena. Možda najmanji među njima jesu reklamne fotografije malog "isječka" iz života: na primjer, slika "ženice" na ulaznim vratima koja dočekuje svog "muškarca" na povratku kući iz "bespoštedne konkurencije" i nudi mu njegov martini. Najveće kulturne produkcije jesu ljetni i godišnji festivali koji prožimaju cijeli život neke zajednice, čak i nacije, kao što je to slučaj kod međunarodnih izložbi i stogodišnjica. Kulturne produkcije srednjih razmjera uključuju velike športske priredbe, parade, masovne prosvjede, Božić, povijesne spomenike, premijere,

¹³⁰ Izraz "iskustvo" nalazi se na mnogim mjestima u tekstovima o avangardi društvenih znanosti. Malobrojni su sustavni pokušaji da se taj izraz definira. Značajne iznimke obuhvaćaju novije djelo Ervinga Goffmana, *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience* (New York: Harper & Row, 1974) i popularno djelo R. D. Lainga, *The Politics of Experience* (New York: Baletine, 1967.). U aktualnom diskursu, znanstvenom i neznanstvenom, nalazi se pretpostavka da svi znaju i da se svi slažu o tome što znači "iskustvo", a ipak je ta pretpostavka jako daleko od istine.

¹³¹ H. Marshall McLuhan tvrdi, u čemu se mnogi s njime slažu, da su mediji potupno odgovorni za stvaranje kulturnih predodžbi. To radikalno gledište pripisuje medijima vjerojatno previše veliku ulogu i nezavisnost. Vidi njegovo popularno djelo: *Understanding Media: The Extensions of Man* (New York: McGraw-Hill, 1964.).

izbore i rock-festivale.¹³² Treba reći da vlasnici sredstava tih produkcija još nisu organizirani u posebnu povijesnu klasu, ali postaje sve jasnije da su vlade svih vrsta i na svim razinama sve zainteresiranije za kontrolu nad kulturnom produkcijom.

Smatram da se analizom pojma kulturnih produkcija izbjegavaju neki od problema s kojima se susrećemo pri razmatranju pojma kulture. Kad govorimo o kulturi, automatski sugeriramo mogućnost konsenzusa. I stoga svatko tko želi ukazati na unutrašnje razlike u društvu potkopava valjanost analize. Čini mi se kako tvrdnja da se kultura temelji na konsenzusu otkriva duboko nerazumijevanje kulture i društva. Društvena struktura jest diferencijacija. Konsenzus je neka vrsta smrti na grupnoj razini. Sve kulture jesu nizovi modela života. Ti su modeli organizirani u skladu sa svakim poznatim logičkim načelom, kao i s nekima koja su do sada nepoznata: načelom sličnosti, suprotnosti, proturječnosti, nadopunjavanja, usporednosti, analogije. Nikada nije bilo kulturnog totaliteta. Lévi-Strauss je pogrešno pripisao totalitet primitivnim kulturama da bi istakao njihovu različitost od naših. Primitivne kulture postižu privid totaliteta zato što su male, što u njima cijela grupa prihvaća razmjerno malobrojne modele i zato što su izolirane. Ali taj "totalitet" proizlazi iz demografskih i povijesnih slučajeva, a ne nikakve kvalitete same kulture.

Sustav kulturnih produkcija organiziran je tako da svaka produkcija automatski obavlja jednu od dviju bitnih funkcija: 1) ona može povećati teret naše moderne civilizacije "posvećivanjem" originala kao modela vrijednog oponašanja ili kao važnog razmeđa u našem razvoju, 2) može otvarati novi put, kročiti na novo područje, ili na neki drugi način pridonositi napretku moderniteta podastiranjem novih spojeva kulturnih elemenata i razradom logike njihova odnosa. U modernom društvu ova druga, diferencirajuća, funkcija kulturnih produkcija prevladava nad onom prvom i predstavlja srž procesa koji se naziva "modernizacija" ili "privredni razvoj i kulturna promjena". Moderni međunarodni masovni turizam u glavi turista stavlja elemente povijesno razdvojenih kultura jedne pored drugih i time ubrzava diferencijaciju i modernizaciju svijesti srednje klase.

Ekonomika kulturne produkcije potpuno je drukčija od ekonomike industrijske proizvodnje. Umjesto iskorištavane radne snage, tu imamo iskorištavanu dokolicu. Za razliku od industrije, važne se dobiti ne ostvaruju u procesu proizvodnje, nego ih ostvaruju marginalni poduzetnici, djelatnosti na rubu stvarne proizvodnje. One tvore cijeli spektar, od prodaje kokica i suvenira, preko turističkih agencija do poslovnih transakcija koje uključuju prava na prikazivanje filma ili kablovsku televiziju. Žarište takvog djelovanja jest kulturna produkcija koja gotovo magično neprestano proizvodi kapital, često tako da pritom sama uopće

¹³² Howard Becker je objavio tekst: "Art as Collective Action", *American Sociological Review* 39, br. 6 (prosinac 1974.), str. 767-76. u kojem tvrdi da mnogi pojedinci surađuju u proizvodnji kulture. On ne tretira umjetnost i druge kulturne produkcije kao modele za organizaciju našeg modernog društva i iskustva. Njegova sociologija ostaje usredotočena na pojedinca, čak i nakon razmatranja "suradnje" i sličnog. Erving Goffman je otvorio vrata razumijevanju strukture modernog društva svojim dramaturškim studijama o modernom životu, ali on proizvoljno ograničava analizu na pojedinca i razinu situacije. Goffman upotrebljava kulturne modele (dramska sredstva, društvene fikeije, etiketu) kao svoja sredstva - on ih ne tretira kao dio svog predmeta proučavanja. Na primjer, ponešto prenatlažno poričući, Goffman piše: "Ja uopće ne tvrdim da govorim o bitnim pitanjima sociologije - društvenoj organizaciji i strukturi. . . Osobno smatram da je društvo prvo u svakom pogledu i da su angažirani pojedinca na drugom mjestu; ovaj se izvještaj bavi samo stvarima koje su na drugom mjestu." *Frame Analysis*, str. 13.

ne troši nikavu energiju. Primjer za to su grčke ruševine. Festivali i različiti skupovi organiziraju gospodarski život cijelih gradova oko kulturnih produkcija.

Na nacionalnoj razini privredni razvoj je povezan s izvozom kulturnih produkata i njihovom prodajom drugim zemljama. "Beatlesi" su dobili odlikovanje Reda Britanskog carstva ne toliko zbog toga što se kraljici sviđala njihova glazba, nego zato što je rekordna prodaja njihovih ploča na svjetskom tržištu istodobno zaustavila katastrofalni porast trgovinskog deficita Velike Britanije. Nerazvijene zemlje mogu "izvoziti" svoju kulturu, a da je pritom ne moraju pakirati, jednostavno tako da privlače turiste. Strani potrošač sam putuje do izvora. Razvijene zemlje prve koriste te složene kulturne datosti eksperimentirajući sa svojim vlastitim stanovništvom, npr. s parolom: "Najprije upoznajte Ameriku!"

Kulturne produkcije i društvene grupe

Kulturne produkcije su snažni čimbenici koji definiraju razmjere, snagu i smjer neke civilizacije. Samo se pomoću kulturnog iskustva organiziraju se podaci koji stvaraju određene osjećaje i uvjerenja. Kulturna iskustva su dakle suprotna znanstvenim eksperimentima - suprotna u tom smislu da su jedni za druge zrcalne slike. Znanstveni eksperimenti moraju isključivati iz rezultata neobjektivnost, osobito pristranost ljudskih bića, a kulturna iskustva treba da tu neobjektivnost ugrade u rezultat. Stajališta, uvjerenja, mišljenja i vrijednosti koje proučavaju sociolozi jesu ostaci kulturnih iskustava koji su izdvojeni iz svojih izvornih konteksta i raspadaju se (možda u smislu "vrenja") u duhu pojedinaca.

Izuzevši one koji se bave etničkim studijama, gdje je taj odnos očigledan, mislim da sociolozi ne posvećuju dovoljnu pozornost važnosti kulturnih produkcija u određivanju grupa koje proučavaju. Na primjer, generacijske grupe se određuju na temelju različitog utjecaja rock glazbe i trendovske mode, a "premošćivanje generacijskog jaza" obično znači da je neka starija osoba doživjela rock-koncert ili pušila marihuanu.¹³³ Mehanika stvaranja grupe pojednostavljeno se vidi kad kulturne produkcije posreduju u razlici između pripadnosti i nepripadnosti grupi. Gotovo je svatko doživio to da je s nekom grupom bio na nekoj priredbi (ili predstavi) i da se na putu kući grupa podijelila na podgrupe prema različitom utjecaju te priredbe na pojedince. Kad se ljudi međusobno upoznaju (što je izrazito moderan običaj), onda će uspoređivati svoja gledišta prema pojedinim kulturnim modelima i nakon toga se međusobno zbližiti ili udaljiti, ovisno o svojim shvaćanjima.

U sociologiji je dugo vremena bilo opće mjesto da će ljudska grupa, koja postoji neko vrijeme razviti "pogled na svijet", opsežnu shemu u kojoj svi poznati elementi imaju svoje mjesto. Nisam baš siguran da je i jedna grupa ikada tako funkcionirala. Čini se da radikalne grupe, koje se povremeno sastaju pokušavajući zajedno izgraditi alternativna gledišta, besciljno plutaju bez dramatičnih uspona i padova. To je u napadnoj suprotnosti s utjecajem njihovih kulturnih produkcija, njihovih masovnih prosvjednih demonstracija koje šokiraju nacionalnu svijest. Ako u ideji da "grupa razvija pogled na svijet" ima i zrnce istine, potpuno sam siguran da onda modernitet izokreće taj odnos ili izokreće strukturu. Modernizirani ljudi, oslobođeni primarnih odgovornosti prema obitelji i etničkoj grupi, organiziraju se u grupe oko pogleda na svijet koje pružaju kulturne produkcije. Grupa ne stvara pogled na

¹³³ Zaljubljeni profesor anti-junak u romanu Alison Lurie, *The War Between the Tates* (New York: Random House, 1974.), pokušao je na taj način premostiti jaz između sebe i svoje djevojke studentice.

svijet, nego pogled na svijet stvara grupu. Jedan od novijih primjera je fenomen orijentalnog gurua: posjetitelji iz daleka koji objavljuju globalnu viziju na pomno organiziranim skupovima okružuju se poklonicima za vrijeme svoje nazočnosti. Drugi primjer su "groupies" koje prate rock-glazbenike na turneji.

U industrijskom društvu profinjnost "životnog stila" postiže se procesom oponašanja elite ili barem nastojanjem da se drži korak sa susjedom. To zahtijeva točno određene vođe, tako da sljedbenici znaju koga treba slušati, na redovnim sastancima kao što su okupljanja u crkvi, sastanci izvršnog odbora, sastanci profesora na fakultetu. S dolaskom moderniteta nestaje potreba za unutrašnjim redom grupe i njezinim sastancima elite i sljedbenika. Životni stilovi se ne proširuju oponašanjem društveno važnih sve dok ne zavladaju cijelom jednom grupom. Oni se proširuju reprodukcijom kulturnih modela, a taj se proces ne mora poklapati s postojećim granicama grupe. Aborigini koji žive blizu misija u unutrašnjosti Australije prihvatili su preinačeni izgled "Beachboya" i sviraju na gitari popularne balade u havajskom stilu. Moderni se svijet sastoji od pokreta i životnih stilova u kojima nema ni "vodstva" ni "organizacije" u onom smislu u kojem taj izraz upotrebljavaju sociolozi. Pogledi na svijet i životni stilovi nastaju iz kulturnih produkcija i rastaču se prelazeći u njih.

Svojim produkcijama kultura može nastaviti pružati osnovu za zajednicu čak i u našem složenom modernom društvu. Upravo samo kultura - a ne empirijski društveni odnosi - može tvoriti osnovu moderne zajednice. Djelujući kulturnim produkcijama, ljudi mogu pripočavati svoje osjećaje i složena značenja preko klasnih, grupnih i generacijskih granica. Na primjer, glazba i sport su oduvijek imali duboke korijene u ljudskoj zajednici zato što dopuštaju svakom tko poznaje osnovni kod da uživa u nijansama i suptilnostima u izvedbi varijacija. Stranci koji imaju istu kulturnu osnovu mogu se zbližiti u kulturnoj produkciji, pri čemu svaki od njih zna što da očekuje, te osjećati bliskost i solidarnost, čak i tamo gdje ne postoji empirijska bliskost. Njihov odnos započinje prije no što su se sreli.

Kako kulturne produkcije tvore osnovu moderne zajednice one stvaraju moderni oblik otudenja pojedinaca koje zanima samo model životnog stila, a ne život koji taj model predstavlja. Akademski svijet pruža dobre primjere za to. U modernom svijetu obrazovanje se sve više predstavlja kao neka vrste rekreacije: prigradске žene se kolebaju između posjeta "klinici za mršavljenje" i upisivanju nekog predmeta na sveučilištu. Naša kolektivna predodžba o "fakultetskom iskustvu" naglašava uzbudljivu atmosferu života na fakultetu. Obrazovno iskustvo nudi mogućnost razgovora, možda seksualnog odnosa, čak prijateljstva s profesorom kao "zvijezdom". Spremnost, čak i želja da se živi u napola namještenim stanicama krećući se često kao bjegunac, općinjava studenta kao amblem na razini cijelog jednog životnog stila nemirnog duha. Tu postoji cijela estetika svih aspekata tamne strane "fakultetskog iskustva" u kojoj se, na primjer, iscrpljenost koju izaziva probdjevna noć, pušenje, pijenje kave i učenja za neki ispit s kolegom ili kolegicom predstavlja kao neka vrsta "vrhunca" i, iako bolna u tom trenutku, kao navodni izvor divnih uspomena.

Ono što sam opisao jest model obrazovnog iskustva kakav se nalazi u kulturnim produkcijama. U stvari, nitko se ne mora ravnati prema njemu. Imidž strogo obučnog, suhoparnog, neduhovitog, konzervativnog, rastresenog profesora s lulom iz industrijskog doba zamjenjuje se novim imidžom radikalnog modernog profesora, seksualno promiskuitetnog, dugokosog, aktivističkog. U stvarnom akademskom miljeu nalazimo neke studente i profesore koji prihvaćaju taj životni stil i koje je, kako se čini, to zanimanje privuklo zbog onog kako ono izgleda u našim kolektivnim predodžbama o njemu, stoga oni žele da ih drugi vide onako kao što oni vide svoje idealne uzore u modelu.

Sažimajući svoje veliko poznavanje industrijskog društva i gledajući u budućnost, možda sve do današnjeg dana, Max Weber je upozorio: "Nitko još ne zna tko će u budućnosti nastanjivati tu ljušturu (industrijskog kapitalizma): da li će na kraju njegova čudesnog razvoja doći novi proroci ili odlučni preporod svih ideja i ideala ili će naposljetku, ako se ne dogodi ništa od toga, mehanizam stvarati samo okoštalost skrivenu iza neke vrste napregnute važnosti. Prema toj hipotezi, to predviđanje će postati stvarnost za posljednje ljude takvog razvoja kulture. Specijalisti bez duha, slobodoumnici bez srca, ta ništavnost zamišlja sebe kako se uzdiže na nikada dosegnutu razinu čovječanstva".¹³⁴

Dok taj mentalitet i dalje nastanjuje tradicionalne utvrde moći, jasno je da se u malim međuprostorima moderne kulture počinje pojavljivati alternativni, postindustrijski duh.

Lewis Mumford je uočio dimenziju tog duha u ličnosti Alberta Schweitzera:

"U filozofiji ili teologiji, u medicini ili glazbi, Schweitzerovi su talenti bili dovoljno veliki da mu osiguraju zavidnu karijeru: kao jedan od istaknutih stručnjaka u bilo kojem od tih područja odmah bi postigao uspjeh i izvukao iz njega korist, samo da se htio potpuno posvetiti jednoj od tih aktivnosti. Ali da bi ostao cjelovita ličnost, Schweitzer je učinio žrtvu koja je tipična za doba koje dolazi: namjerno se prestao intenzivno baviti bilo kojim od tih područja, kako bi proširio sadržaj i značaj svog života kao cjeline... a rezultat te žrtve nije bila negacija njegovog života, nego njegovo najpotpunije ostvarenje."¹³⁵

Taj novi duh koji je na obzoru teži za proširenjem iskustava i izbjegava specijalizaciju koja prijeti prekidom potrage za alternativnim i novim.

Radno iskustvo

Dokolicu tvore kulturna iskustva. Dokolica i kultura i dalje postoje donekle udaljene od svijeta rada i svakodnevnoga života. One su koncentrirane u godišnjim odmorima, zabavi, sportu, igri i vjerskim blagdanima. Ta ritualna odvojenost kulture od radnih aktivnosti izazvala je središnju krizu industrijskog društva. U vrlo dobrom ranom eseju "Kultura, autentična i lažna" (1924) koji je, iako dostupan, naišao na malo odjeka u društvenim znanostima, lingvist Edward Sapir je napisao:

"Velika kulturna zabluda industrijalizma, kakav se razvija do današnjeg dana, jest u tome što on, uprežući strojeve za naše potrebe, nije znao kako da izbjegne uprezanje većine ljudi u strojeve. Telefonistica koja u toku najvećeg dijela dana upotrebljava svoje sposobnosti za obavljanje rutinskog posla koji je izuzetno vrijedan ali koji ne zadovoljava nijednu od njezinih duhovnih potreba, zastrašujuća je žrtva prinijeta civilizaciji. Kao rješenje problema kulture ona je neuspjeh - to strašniji što je veća njena prirodna nadarenost."¹³⁶

Mehanizacija koju naglašava Sapir samo je dio problema. Industrijsko društvo uzdiže rad svih vrsta na nevidenu razinu društvene važnosti, koristeći kao svoje tehnike racionalizaciju i

¹³⁴ Max Weber, *Gesammelte Aufsätze zu Wissenschaftslehre* (Tübingen: Mohr, 1922.), str. 204. Citirano u M. Merleau-Ponty, *The Primacy of Perception*, ured. J. M. Edie (Evanston, Ill.: Northwestern University Press, 1964.), str. 205. Taj se odlomak u nešto drukčijem prijevodu pojavljuje u: Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, prijevod: Talcott Parsons (New York: Scribner's, 1958.), str. 182.

¹³⁵ Lewis Mumford, *The Conduct of Life* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1970.), str. 209.

¹³⁶ Edward Sapir, *Culture, Language, and Personality*, ured. D. G. Mandelbaum (Berkeley: University of California Press, 1961.), str. 92.

dekulturizaciju radnog mjesta. Dok je ta nova vrsta racionaliziranog rada uhvatila gotovo svakog u svoj željezni stisak, kultura nije ušla u tvornice, urede ili radionice. Svijet rada sastoji se od ogoljelih i shematskih društvenih odnosa određenih golom moći, nekom vrstom gotovo pubertetske brige za "status" i skrivenim senzualizmom zaodjevenim u moralističku retoriku. Kultura je rasla i diferencirala se kao nikada prije izmičući elitnim grupama koje su je prije monopolizirale. Postala je popularna, ali se još više udaljila od svijeta rada.

Moderni društveni pokreti guraju rad i njegovu organizaciju na negativni rub egzistencije, i kako naše društvo slijedi te pokrete sve dublje u postindustrijski modernitet, to raširenije postaje shvaćanje da bi i sam život morao biti zabavan, a ne samo igra i šport. Svijet rada nije prešao u protuofenzivu. On odgovara svojim smanjivanjem dajući radnicima sve veću slobodu od svojih ograničenja. Hoću reći da stara sociologija to ne može protumačiti ako ostane pri proučavanju organizacije rada, klase, statusa, moći sličnih socioloških starina.

Industrijsko je društvo vezalo ljude za svoje poslove, ali zbog krajnje specijalizacije i rascjepkanosti operacija u industrijskom procesu posao nije integrirao svog nositelja u sintetičku društvenu perspektivu, pogled na svijet. Kao rješenje za problem kulture, industrijski rad je neuspjeh. On odbija pojedinca puštajući ga da svoj identitet ili dušu traži u aktivnostima izvan radnog mjesta: u glazbi, športu, crkvi, političkom skandalu ili drugim kolektivnim zabavama. Među tim zabavama nalazi se i kulturna produkcija neobične i posebne vrste koja označuje smrt industrijskog društva i početak moderniteta: muzealizacija rada i radnih odnosa, kulturna produkcija koju ja nazivam: izložba rada.

Primjeri izložbi rada uključuju razgledavanja banaka, telefonskih kompanija, industrijskih pogona; prikaze kauboja i građevinskih radnika u reklamama za cigarete; poglavlja "Moby Dicka" o lovu na kitove itd. I rad strojeva i ljudski rad mogu biti pretvoreni u gotovi proizvod: u rad i izložbu rada. Brana u Grand Couleeu na rijeci Columbiji u državi Washington najveća je od svih izložbi rada, i u tom smislu što ona radi dok je turisti promatraju, i u tome što je ona rezultat golemog ljudskog rada. Rad pretvara sirovinu u korisne predmete. Modernizam pretvara rad u kulturne produkcije što ih razgledavaju turisti, koji su dimnuti univerzalnošću radnih odnosa - ne time kako su ti odnosi predočeni njihovim vlastitim radom (od kojeg su otuđeni), nego radom kakav im se on otkriva u dokolici preko izložbe rada drugih. Industrijska elita je bila neartikulirana kad su je upitali da objasni mjesto i značenje rada, i odgovarala je samo apstrakcijom: novac. Danas se značenje svih vrsta rada uspostavlja u kulturnim produkcijama.

Marx je predvidio jasnu podjelu kapitalističkog društva, s radnicima na jednoj strani i vlasnicima na drugoj, i neizbježan obračun s besklasnim društvom kao posljedicom. Međutim, kako se industrijsko društvo razvilo, podjela rad/nerad nije naposljetku ostala u jasno definiranim i društveno važnim klasama. U predrevolucionarnim društvima, kao što je naše, postoje subproleterske "dokone" klase besposličara i starih. A jedan usputni produkt radničke revolucije širom svijeta jest stvaranje sterilne međunarodne klase svrgnutih monarha, baruna i bivših diktatora marionetskih vlada, koji su brojčano nevažan ali ipak vidljiv element kulture; oni se nazivaju pripadnicima jet - seta i "lijepim ljudima".

"Klasna borba" se ne događa na razini povijesti, nego na razini radnog života i svoje suprotstavljenosti kulturi. Na mjestu podjele koju je predvidio Marx nalazi se situacija u kojoj su jedni radnici izloženi, dok ih drugi radnici s druge strane kulturne barijere promatraju za zabavu. Modernizam razbija "dokonu klasu", uzima njezine djeliće i dijeli ih među svima. Rad u modernom svijetu ne okreće toliko klasu protiv klase koliko okreće čovjeka protiv njega samog, duboko dijeleći njegovu egzistenciju. Ako se želi doimati kao ljudsko biće, moderni pojedinac mora stvoriti svoju vlastitu sintezu između svog rada i svoje kulture.

Razgledavanje znamenitosti i društvena struktura

Razgledavanje i moralni poredak

Organizacija ponašanja i objekata na javnim mjestima funkcionalno je jednaka svetom tekstu koja još uvijek služi kao moralna osnova tradicionalnog društva, tj. javna mjesta sadrže prikaze dobra i zla koji univerzalno vrijede za modernog čovjeka općenito.

Lijepe atrakcije i spomenici izazivaju divljenje poštovanjem ispunjenog turista, dok hrpe smeća, prebijanja prolaznika, napuštene i ruševne zgrade, zagađene rijeke i slično izazivaju ništa manje važno gađenje turista. Gađenje izazvano tim prizorima jest negativni pol poštovanja prema spomenicima. To dvoje zajedno daje moralnu stabilnost svijesti modernog turista koja nadilazi neposredne društvene odnose i proširuje se na strukturu i organizaciju cijelog društva.

Posjeti političara naseljima u planinama Appalachian i unutrašnjim predgrađima sjevernih gradova predstavljaju primjere negativnog razgledavanja. Takvo razgledavanje obično vodi netko od lokalnih stanovnika tko ima veze izvan svoje zajednice. On pokazuje napuštene automobile koji rđaju, kukuruz koji nije rodio, štetu od poplave ili druga obilježja tog područja, objašnjava ih i žali se na njih političaru koji izražava svoju zabrinutost. I dok u takva razgledavanja sasvim sigurno najviše idu političari i druge javne ličnosti, kao Eleanor Roosevelt i Kennedyjevi, ovaj tip razgledavanja sve više postaje dostupan pripadnicima srednje klase u cjelini. "The New York Times" piše kako se sedamdeset ljudi javilo na oglas kojim se turisti pozivaju da provedu "21 dan u zemlji Hatfielda i McCoya" za 378 dolara, gdje će živjeti s nekima od najsiromašnijih ljudi u Sjedinjenim Državama, u okrugu Mingo, u Zapadnoj Virginiji.¹³⁷ Slično tome, 1967. je "Penny Sightseeing Company" organizirala posjete i razgledavanje Harlema.¹³⁸ Najnovija ekološka svijest potakla je neke maštovite varijacije: u travnju 1970. u Philadelphiji se moglo autobusom obići "deset najvećih zagađivača na djelu".

Ovaj turistički vid moralnog uključivanja u različite javne prikaze rase, siromaštva, gradskih struktura, društvenih zala i, naravno, javnog "dobra" spomenika, jest moderna alternativa moralnim sustavima unutar grupa utemeljenih na binarnim suprotnostima: insajder protiv autsajdera, "mi" protiv "njih". U tradicionalnom društvu čovjek nije mogao opstati ako se njegovo ponašanje nije orijentiralo unutar okvira "mi smo dobri - oni su zli". Iako se ostaci toga još uvijek mogu naći u modernoj politici, takav tradicionalni moral nije djelotvoran u modernom svijetu. Društveno-strukturalna diferencijacija razbila je tradicionalne vrste lojalnosti. Sada je teško točno odrediti tko smo "mi", a tko su "oni". Stoga čovjek ne može opstati u modernom svijetu ako pokušava i dalje temeljiti svoje ponašanje na kriteriju "mi smo dobri - oni su zli". Kako čovjek ulazi u moderni svijet, cijelo područje društvenih činjenica - siromaštvo, rasa, klasa, rad - otvoreno je neprestanom moralnom ocjenjivanju i tumačenju. Ovo mnoštvo razlika prisiljava modernu svijest da istražuje izvan granica tradicionalnih predrasuda i licemjerja u svojoj potrazi za moralnim identitetom.

Struktura atrakcije

Turističku atrakciju definiram kao empirijski odnos između turista, znamenitosti i označivača (informacije o znamenitosti). Obratite pozornost na to da se označivači mogu po-

¹³⁷ The New York Times, 30. lipnja 1969., str. 1.

¹³⁸ Ibid., 22. svibnja 1967., str. 39.

javiti u različitim oblicima: kao bedekeri, informativne brošure, predavanja uz prikazivanja dijapozitiva itd. Također treba imati na umu da je nemoguće dati naturalističku definiciju znamenitosti. Dobro obilježene znamenitosti koje privlače turiste obuhvaćaju planinske lance, Napoleonov šesir, kamenje s Mjeseca, Grantov grob, čak i cijele države. Atrakcije se često ne razlikuju od svojih manje čuvenih rodaka. Da nisu označene, laik npr. ne bi mogao, samo na temelju iskustva, razlikovati kamenje s Mjeseca koje su donijeli astronauti od šljunka pokupljenog u Mjesečevim kraterima Nacionalnog spomenika u Idahu. Ali kamenje s Mjeseca je znamenitost, a ovo drugo kamenje je suvenir, neka vrsta označivača.

Posebno obilježje onih stvari za koje se kolektivno misli da su "prave znamenitosti" nameće se ako se vratimo primjeru kamenja s Mjeseca. Suvenire skupljaju pojedinci, turisti, dok znamenitosti "skupljaju" cijela društva. Iza skupljanja kamenja s Mjeseca nalaze se, ili se barem tako misli, cijele SAD.

Izvor atrakcije u kolektivnoj svijesti nije uvijek tako očigledan kao u slučaju kad jedno društvo demonstrira svoje vrijednosti i sposobnosti slanjem svojih predstavnika u Sunčevi sustav. Pa ipak, kolektivna definicija "pravih znamenitosti" jasno je određena. Turistu nije teško odlučiti koje znamenitosti mora vidjeti. Njegov je jedini problem kako da obiđe sve znamenitosti. Čak i u uvjetima gdje postoji beskrajno mnoštvo stvari koje treba vidjeti, neka tajanstvena institucionalna snaga djeluje na totalitet prije dolaska turista, izdvajajući određene znamenitosti koje su atrakcije. Na primjer, u Louvreu je atrakcija "Mona Lisa". Ostatak je nediferencirana umjetnost u apstraktnom smislu riječi. Moderni ljudi nekako znaju koje su važne atrakcije, čak i u udaljenim mjestima. Ovo čudo konsenzusa koji nadilazi nacionalne granice temelji se na složenom skupu institucionalnih mehanizama; na dvostrukom procesu sakralizacije znamenitosti i odgovarajućeg ritualnog stajališta turista.

Razgledavanje znamenitosti kao moderni ritual

Erving Goffman je definirao ritual kao rutinski, konvencionalizirani čin kojim pojedinac izražava svoje poštovanje prema nekom predmetu koji je od najveće vrijednosti svom nadomjesku.¹³⁹ To se u svijesti pojedinca prevodi kao osjećaj dužnosti, iako dužnosti koja se često obavlja. U uvjetima velike društvene integracije ritualno se stajalište može doimati kao da u njemu nema nikakve vanjske prisile. To znači kako on može prožeti nutrinu pojedinca tako da on gorljivo obavlja svoje ritualne obaveze, ne misleći na sebe ni na društvene posljedice.

Moderno međunarodno razgledavanje znamenitosti ima svoju vlastitu moralnu strukturu, kolektivan osjećaj da se određene znamenitosti moraju vidjeti. Nema sumnje da neki turisti neće htjeti prihvatiti tvrdnju kako ih pokreće elementarni poriv sličan onom koji oživljava strahopoštovanje Australca prema njegovoj čuringi. Australac bi sigurno odbijao takvu tvrdnju. Međutim, moderni turistički obilasci s vodičem su, prema Goffmanu, "opsežni ceremonijalni programi koji uključuju duge nizove obaveznih obreda". Ako netko ide u Europu, "mora posjetiti" Pariz; ako ide u Pariz, "mora vidjeti" Notre Dame, Eiffelov toranj, Louvre; ako ide u Louvre, "mora vidjeti" Milonsku Veneru i, naravno, "Mona Lisu". Postoje doslovce milijuni turista koji su potrošili svoju uštedevinu uputivši se na hodočašće da vide te znamenitosti.

¹³⁹ Goffman, *Relations in Public*, str. 62.

Valja naglasiti da nitko ne uspijeva izbjeći sustav atrakcija, osim ako zauzme tradicionalističko stajalište, imidž čovjeka "koji ostaje kod kuće": to znači, nitko nije oslobođen obveze da ide u razgledavanje znamenitosti, osim lokalnog stanovnika. U našem je društvu mitska slika stanovnika Manhattana koji nikada nije bio kod Kipa slobode, kao i obrnuta slika stanovnika iz velegrada koji dolaze na selo i dive se stvarima kojima lokalno stanovništvo posvećuje malo pozornosti. Ritualno stajalište turista ima korijene u samom činu putovanja i doseže vrhunac kad turist stigne do znamenitosti.

Neki su turisti tako uzbuđeni zbog znamenitosti koju posjećuju da u njezinoj nazočnosti žele biti sami, i drugi ih turisti nerviraju zato što profaniraju mjesto gurajući se "kao ovce". Neke znamenitosti znaju postati tako važne da turisti izbjegavaju upotrebljavati njihovo pravo ime: Mount Rainer se na pacifičkom sjeverozapadu naziva samo "Planina", a duž cijele zapadne obale Sjedinjenih Država San Francisco se naziva "Grad".

Tradicionalne vjerske institucije svugdje se prilagođuju kretanju turista. U "Svetoj zemlji" turističko putovanje slijedi put vjerskog hodočašća i zamjenjuje ga. Širom svijeta crkve, katedrale, džamije i hramovi prilagođuju se svojim novim, turističkim funkcijama.

Faze sakralizacije znamenitosti

Možda postoje, ili su postojale, neke znamenitosti koje su same po sebi tako spektakularne da im nije potrebna nikakva institucionalna pomoć u njihovu označivanju atrakcije. Prvi skup atrakcija naziva se, u skladu s običajem primitivnih naroda, imenom osjećaja koje one mogu probuditi: "Sedam svjetskih čuda". Ne računajući malobrojne iznimke, moderne znamenitosti ne odražavaju tako očigledno važne društvene vrijednosti kao što bi trebale odražavati Sedam svjetskih čuda. U modernom svijetu često je potrebna golema institucionalna potpora za sakralizaciju znamenitosti.

Prva faza sakralizacije nastupa kad se znamenitost izdvoji od sličnih objekata isto toliko vrijednih da se sačuvaju. Ta prva faza može se nazvati faza imenovanja u procesu sakralizacije znamenitosti. Često se prije faze imenovanja ulaže mnogo rada u utvrđivanje autentičnosti kandidata za sakralizaciju. Objekti se rendgenski snimaju, fotografiraju posebnom opremom, pregledavaju ih stručnjaci. Podnose se izvještaji koji potvrđuju estetsku, povijesnu, novčanu, rekreacijsku i društvenu vrijednost objekta.

Druga je faza uokvirivanja i isticanja. Isticanje je izlaganje objekta - stavljanje u vitrinu, na postolje ili otvaranje za posjetitelje. Uokvirivanje je postavljanje službene granice oko objekta. Na praktičnoj razini rade se dvije vrste uokvirivanja: zaštićivanje i isticanje. Čini se kako je želja za zaštitom razlog za odluku Louvrea da stavi "Mona Lisu" (ali nijednu drugu sliku) iza stakla. Kad se u neku zgradu ili sliku upere reflektori, ona postane istaknuta. Većina nastojanja da se zaštititi sveti predmet, kao što je stavljanje svilenog užeta ispred njega ili angažiranje dodatnih čuvara, također se može protumačiti kao jedna vrsta isticanja tako da se razlika između zaštite i isticanja naposljetku gubi. Turisti pred "Mona Lisom" često govore: "Oh, ta je jedina ispod stakla". Viša faza uokvirivanja nastupa kad se ostatak svijeta potiskuje od objekta i kad se prostor između njih ispuni krajolikom. Na taj su način "uokvireni" Versailles i Washingtonov spomenik.

Kad i sam materijal koji se koristi za uokvirivanje uđe u prvu fazu sakralizacije (označivanja), onda nastupa treća faza. Ta se faza može nazvati pretvaranje u svetište. Na primjer, u Gutenbergovu muzeju u Mainz, u Njemačkoj, originalna Gutenbergova Biblija izložena je pod posebnim svjetlima na postolju u zamračenom ograđenom prostoru u većoj

prostoriji. Na zidovima veće prostorije vise dragocjeni dokumenti, uključujući i jedan Beethovenov rukopis.

Slijedeća faza sakralizacije jest mehanička reprodukcija svetog objekta: izrada reprodukcija, fotografija, modela ili slika objekta, koji se i sami cijene i izlažu. Upravo je ta faza mehaničke reprodukcije ona koja najviše potiče turista da krene na put kako bi vidio pravi objekt.

Posljednja faza sakralizacije znamenitosti jest društvena reprodukcija, koja se odgađa kad se grupe, gradovi ili regije počinju nazivati po čuvenim atrakcijama.

Atrakcije i strukturalna diferencijacija

U svojoj svijesti turist ne analizira atrakcije po tipovima. One se u njegovoj svijesti pojavljuju jedna za drugom sve dok razgledava. Turistička vrijednost moderne zajednice leži u načinu na koji ona organizira društvene, povijesne, kulturne i prirodne elemente u nizu dojmova. U vodičima se spominju svi tipovi atrakcija, ali se zanimljivi opisi uglavnom odnose na društveni materijal. Moderno društvo pretvara sebe u glavnu atrakciju, u koju su uklopljene druge atrakcije. Evo što je Baedeker napisao o Parizu:

"Pariz nije samo metropola Francuske, nego i središte umjetničkog, znanstvenog, trgovačkog i industrijskog života nacije. Ovdje je zastupljena gotovo svaka grana francuske industrije, od umjetničkog obrta do proizvodnje snažnih strojeva...

Središnje četvrti grada izvanredno su prometne i žive, ali zahvaljujući velikoj širini novih ulica i bulevara i činjenici da su mnoge od njih prevučene asfaltom ili drvom, Pariz je daleko manje bučan nego mnogi drugi veliki gradovi. Međutim, njegovu razmjernu tišinu često narušavaju neskladni povici uličnih prodavača svih vrsta robe: prodavača "stare odjeće", prodavača raznih vrsta jela, popravljача posuda, "fontaniera" (koji čiste i popravljaju filtere itd.), frizera za pse i prodavača novina. Međutim, oni su u pravilu čisti i uredni, pristojni, dostojanstveni, i u njima nema ničeg prljavog i lupeškog što inače i suviše često obilježava njihovu klasu."¹⁴⁰

Takvo Baedekerovo naglašavanje radne dimenzije društva također nalazimo u turističkim opisima New Yorka u kojem se uvijek nešto iznova gradi. Slično tome, narodi Srednjeg istoka i sjeverne Afrike po tradiciji uvelike koriste ulice kao mjesto rada i čini se da turiste s kršćanskog Zapada neprestano opčinjavaju mjesta kao što su Istanbul, Tangiers, Damask i Casablanca gdje mogu vidjeti tvornice bez zidova.

Primitivni društveni život gotovo je potpuno izložen došljacima koji tu dođu. Možda se naša ljubav prema primitivnim narodima djelomice može objasniti ljubavlju prema toj bezazlenoj otvorenosti.

Moderno društvo, koje je isprva bilo potpuno zatvoreno, brzo se prestrukturira ili institucionalizira prava autsajdera (to znači, pojedinaca koji nisu funkcionalno povezani s nekim radnim procesom) da zavire u njegove različite aspekte. U raznim se institucijama postavljaju arene, platforme i izdvajaju prostorije isključivo za turiste. Sudnica je najvažnija institucija u demokratskom društvu. Ona je bila među prvima koja je otvorila svoja vrata i mislim da će biti među prvima koja će ih zatvoriti jer se funkcioniranje društva sve više

¹⁴⁰ Karl Baedeker, *Paris and Environs*, 14. promijenjeno izdanje (Leipzig: Karl Baedeker, izdavač, 1900.), str. 29-30.

otkriva otvaranjem drugih institucija turistima. Newyorška burza i Tvornica stakla u Corningu imaju posebno određeno vrijeme za posjetitelje, ulaze i galerije. Duševne bolnice, vojne baze i fakulteti povremeno otvaraju svoja vrata posjetiteljima. Ljudi koji mijese tijesto za pizzu bacajući tijesto u zrak često rade pred prozorom tako da ih prolaznici mogu promatrati. Građevinske kompanije buše rupice u oradama oko gradilišta, i to na različitim visinama za znatizeljne različite visine. To što gotovo sve postaje javno - proces koji sve ljude čini jednakima pred atrakcijom - neophodan je dio integriteta modernog društvenog svijeta.

Diferencijacija turističkog svijeta

Institucije koje rade predstavljaju vrlo važne turističke atrakcije. Trgovačke, industrijske i poslovne ustanove također su osnovno obilježje društvenih područja, i one su prve među elementima od kojih se sastoje regije. Neke od njih, kao na primjer Empire State Building, sada nepostojeće Les Halles u Parizu, i ribarsko пристаниšte u San Franciscu, dominiraju svojim regijama. Druge se uklapaju u zgodnu strukturalnu mrežu malih lokala i institucija koje pridonose posebnom lokalnom karakteru svog područja: cvjećarnice, tržnice mesa i voća, popravljalonice obuće, crkve.

U normalnim uvjetima turističkog razvoja nijedna društvena ustanova se na kraju ne uspije oduprijeti pretvaranju u atrakciju, čak ni privatne kuće ili stanovi. Svake godine odabrane kuće u četvrti "Society Hill" u središtu Philadelphie otvorene su turistima. Posjetiteljima Japana se kao nešto sasvim normalno nudi prilika da uđu u domaćinstva obitelji iz srednje klase, da ih promatraju i čak da se - u ograničenoj mjeri - na kratko uključe. S francuskim ministrom za turizam turisti se pojedinačno mogu dogovoriti da im se omogući pijeње kave u domu nekog Francuza ili čak da se jedno poslijepodne odu provozati izvan grada s nekim Francuzom "približno jednakog društvenog statusa".¹⁴¹

Jedna sociološka teorija tvrdi da se društvo ne sastoji od pojedinaca, nego od grupa, a i grupe su turističke atrakcije. Neke grupe prikazuju svoje grupne karakteristike (svoje obrede, načine stanovanja, nošnju itd.) posebno za turiste. Druge se grupe pak ogorčeno opiru takvom predstavljanju, iako su njihovi vođe svjesni svog turističkog potencijala, zato što se uglavnom smatra da je takvo ponašanje radi turista ponižavajuće.¹⁴² S obzirom na višesmjernost ljudske komunikacije, te se dvije verzije grupe (ponosna i praktična) ne moraju međusobno isključivati. Opis koji slijedi pokazuje kako pripadnik jedne od novijih samo-svjesnih manjina može istodobno raditi nešto svoje i nešto za turiste:

"Jučer su se na Tompkins Squareu mogle uočiti registarske tablice iz New Jerseya, Connecticuta, pa čak i Pennsylvanije, što pokazuje da utočište hipija na Lower East Sideu počinje privlačiti turiste iz drugih saveznih država".

"Čovjek ide tamo gdje se nešto događa", rekla je plavokosa djevojka kroz debeli sloj bijelog ruža na usnama. Djevojka, koja je rekla da se zove Lisa Stern i da je bruošica na

¹⁴¹ Iz mojih zabilješki s terena.

¹⁴² Zanimljivo je da samo pripadnici već eksploatiranih manjina osjećaju kako je ponašanje radi turista ponižavajuće. Čini se da hipiji - pripadnici srednje klase, i radikali uživaju raditi pred okom kamere. Možda vođe eksploatiranih manjina naučavaju odbijanje suradnje s turistima zato što je to jedno od rijetkih područja na kojima pripadnici tih manjina mogu dokazati svoju odlučnost.

Sveučilištu Rutgers, dodala je: "Prije sam provodila vikende u Greenwich Villageu, ali više ne." Međutim, Lisa nije vidjela bogznašto uzbudljivo u parku na Tompkins Square, na mjestu gdje je na Dan uspomene na poginule vojnike došlo do sukoba između oko 200 hipija i policije... Jučer se više nije postavljalo nikakvo pitanje o pravu hipija da sjede ili da leže na travi. Neki turisti iz New Jerseya naslonili su se na ogradu oko travnjaka, kao da su u posjetu zoološkom vrtu, i zurili su u čovjeka tetoviranih ruku i lica obojenog u plavo, koji im je lako domahnio dok je istodobno odjekivao zvuk bongosa."

Druge grupe - pensilvanijski "Holandani", Baski i seljaci posvuda - vjerojatno se nalaze negdje u sredini između otpora i pomirenja s turizmom.

Zanimanja i obrti su popularne turističke atrakcije, možda zato što se u njihovu središtu nalazi čovjek. Na nekim područjima lokalni obrti bi izumrli da se nisu umiješali masovni turizam i tržište suvenira.

"Kutije iz Paleha rade se od ljepenke i oblikuju se na željeni način na drvenom kalupu. Umjetnik izrađuje kutiju, premazuje je slojevima crnog laka, slika na njoj minijature slike, dodaje završne slojeve prozirnog laka i piše svoje ime i datum. Svaka kutija zahtijeva dva do tri dana rada. Neki od 150 umjetnika iz Paleha rade kod kuće... Promatrao sam Konstantina Bilajeva, umjetnika starog nešto preko pedeset godina, kako slika prizor iz bajke, što je možda radio za svoje unuke. Prizor je ilustrirao priču o zloj starici koja je imala kćer koju je voljela i pastorku koju je mrzila. Ona je poslala pastorku u šumu da nakupi drva za vatru, nadajući se da će djevojku snaći zlo. Umjesto toga, pastorka je nadvladala sve poteškoće."¹⁴³

Pored takvog lijepog promatranja ljudi pri radu, postoji i mračni aspekt modernog radnog dana. U istom naselju gdje žive umjetnici koji izrađuju kutije žive i stvarne djevojke koje svladavaju svoje poteškoće i istodobno služe kao turistička atrakcija. Da se vratimo tom opisu: "Ali glavna atrakcija tog grada sa 400.000 stanovnika jest tekstilna tvornica "Ivanovo", industrijsko čudovište koje proizvodi oko 25.000.000 metara vunenog sukna godišnje. Tvornica predstavlja investiciju od 55 milijuna dolara. Tvornički strojevi stvaraju zaglušnu buku. Nizovi strojeva uzimaju sirovu vunu i pretvaraju je u grubu nit, a daljnji je nizovi uređaja preraduju u sve tanje niti. Tkalački strojevi unisono kloparaju kao brigada u maršu - Raz, Dva, Raz, Dva, Raz, Dva, kao da broji neki nevidljivi ruski narednik. Od 7.500 radnika većina su mlade žene. Tekst na oglasnoj ploči poziva ih na veću proizvodnju u čast proslave stogodišnjice Lenjinova rođenja."

Pored zanata i specijaliziranog industrijskog rada, postoje druga atraktivna zanimanja, uključujući puhače stakla, japanske ronioce bisera, kauboje, ribare, gejšu, londonske dimnjačare, gondolijere i ulične umjetnike. Potencijalno se cijeli jedan dio rada u društvu može preobraziti u turističku atrakciju.

Gradska područja društva povezuju prometne mreže, a njihovi dijelovi i raskrižja predstavljaju turističke atrakcije. To su, na primjer, London Bridge, Champs Elysees, Ponte Vecchio, Golden Gate Bridge, Crveni trg, kanali u Veneciji i Amsterdamu, Broadway, Rue de Rivoli, tunel ispod Mont Blanca itd.

¹⁴³ Irwin M. Chapman, "Visit to Two Russian Towns", The New York Times, 23. veljače 1969., str. 29.

Pored cesta, trgova, raskrižja i mostova, vozila koja su ograničena samo na jedan dio svjetske prometne mreže također predstavljaju atrakcije: na primjer, rikše, gondole i zaprežna kola svugdje u svijetu.

Naposlijetku, sustav atrakcija doseže područja na koja je društvo proširilo svoja javna mjesta, ne izbjegavajući stvari koje su se i mogle izbjeći.

"Jedna londonska turistička kompanija uključila je u svoj program i obilazak london-skih javnih zahoda. Ta kompanija je rekla da će obilazak zahoda početi u nedjelju i stajati pet šilinga (60 centa). Obuhvaćat će zahode u Cityu i West Endu. Predstavnik kompanije rekao je da će posjetitelji razgledati najbolje viktorijanske i edvardijanske zahode na tim područjima u pratnji vodiča, koji će im pričati o stilu unutrašnjeg uređenja, arhitekturi, radnom vremenu i historijatu".¹⁴⁴

Naravno, vrhunac pružanja uvida u donju sferu funkcioniranja društva jest obilazak kanalizacije u Parizu.

Iako turist ne mora biti svjestan toga, ono što zapravo ide vidjeti jest društvo i njegov mehanizam. Društveni aspekt turističkih atrakcija skriven je iza njihove čuvenosti, ali ta čuvenost ne može promijeniti činjenicu da je njihov izvor u društvenoj strukturi. S obzirom na sadašnju društveno-povijesnu epohu, nije nikakvo čudo kad ustanovimo kako turisti smatraju da je razgledavanje znamenitosti razbibriga i užitak, čak i onda kad zahtijeva više napora i organizacije nego mnogi poslovi. Za razliku od gundajućeg pomirenja s kakvim prihvaćaju svoj industrijski rad, pojedinci objeručke prihvaćaju stajališta i norme koje ih vode u odnos s društvom preko čina razgledavanja znamenitosti. Budući da se predstavlja kao cijenjeni objekt u takozvanoj "slobodnoj aktivnosti", koja se smatra "zabavnom", društvo se obnavlja u srcu pojedinca toplim, otvorenim neosporanim odnosima, koje karakterizira gotovo potpuna odsutnost otuđenja u usporedbi s drugim suvremenim odnosima. To je, naravno, ona vrsta odnosa između pojedinca i društva za koju sociolozi i političari misle da je potrebna za snažno društvo, i u tome su vjerojatno u pravu.

Druge atrakcije

Skloni smo tome da o prirodi i drugim društvima razmišljamo kao da se nalaze izvan povijesnog vremena i izvan granica našeg vlastitog kulturnog iskustva. Na taj način možemo ih koristiti kao neiscrpe izvore za društvenu promjenu i razvoj. Međutim, ta izvanjskost i različitost su uglavnom prividne jer se modernitet širi i uvlači svaku grupu, klasu, naciju i samu prirodu u jedinstveni okvir odnosa.

Moderna se kultura jako razlikuje od kulture sedamnaestog odnosno osamnaestog stoljeća. U preindustrijsko doba društvo se definiralo kao ekskluzivna podgrupa zajednice, slično onom kako mi danas pokušavamo definirati "visoko društvo". Život pripadnika tog društva bio je naizgled potpuno koordiniran: kultura u vidu koncerata, opera, poziranja za portrete, čitanja poezije, satova glazbe i slično nije se toliko smatrala dodatkom koji se odabiru po želji, nego standardnom opremom. U srcu ljudske zajednice nalazile su se operne kuće, katedrale, kavana i saloni koji su bili značajni za to društvo i njegovu vrlo visoku kulturu. Ostaci tog sustava danas se nalaze kao turističke atrakcije uklopljene u jako

¹⁴⁴ "For Tourists Who Want to See All", International Herald Tribune, 4. studeni 1970.

prošireni sustav atrakcija koji uključuje obilaskе tvornica, unutrašnjih predgrada, sve vrste muzeja, povijesne i industrijske spomenike i parkove. Atrakcije tog proširenog sustava još uvijek su koncentrirane u središtu ljudske zajednice, ali su isto tako raspršene širom društva i prirode. One su mnogo dostupnije: stoje na otvorenom, kao u slučaju muzeja, i otvorene su posjetiteljima cijeli dan.

Funkcija muzeja u modernoj kulturi

Iako kustosi često smatraju svoje muzeje važnim instrumentima modernizacije, snagama resocijalizacije tradicionalnih naroda i učvršćivačima modernih vrijednosti, ovdje ne želim ići tako daleko i pripisati im kauzalni status.¹⁴⁵ Oni su samo dio modernog kulturnog kompleksa. Međutim, oni su simbol moderne solidarnosti i neki od potrebnih eksperimenata u pravcu modernizacije ljudskog mentaliteta provode se u muzejima, koji su se iz zbirke za akademsko istraživanje pretvorili u javna mjesta. U nedavnom izvještaju Ujedinjenih naroda muzej se definira ovako:

"Zgrada u kojoj su pohranjene zbirke predmeta za razgledavanje, proučavanje i zabavu. Ti predmeti mogu biti doneseni iz svih krajeva svijeta - (to može biti) koralj s Velikog koraljnog grebena u Australiji, cigla iz Velikog kineskog zida, nojevo jaje iz Afrike ili komadić magnetske rude s Grenlanda; to mogu biti današnje stvari ili stvari iz davne prošlosti - model mlaznog aviona ili fosil iz stijena iz doba karbona; one mogu biti prirodnog podrijetla ili umjetne - kristali kremenca ili tkani tepih iz Indije."¹⁴⁶

Muzeji i odjeli muzeja posvećeni su društvenim, povijesnim, kulturnim i prirodnim predmetima. Svojom specifičnošću oni mogu pokrenuti totalitet modernog svijeta u mašti turista.

Funkcija muzeja nije sasvim određena onim što se prikazuje; važan je također i način na koji se nešto prikazuje. Postoje dva glavna tipa muzejskog izlaganja: zbirke i prikazi. Prikaz je postava predmeta kojom se rekonstruira cjelokupna situacijā. Prikaz uvijek zahtijeva proizvoljno izdvajanje iz onog što bi okruživalo predmet u njegovu izvornom kontek-

¹⁴⁵ Na tom području klasične su tvrdnje Georgea Browna Goodea, revnog prvog sekretara Nacionalnog muzeja Sjedinjenih Država. Neki od njegovih referata i govora tiskani su u prvim brojevima *Memoirs of the Smithsonian Institution*. Novije tvrdnje o toj temi mogu se naći u Hiroshi Daifuku, "The Museum and the Visitor". Peto poglavlje *Museum and Monuments*, sv. 9, *The Organization of Museums: Practical Advice*. (Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 1960.), str. 73-80. Daifuku piše:

Primijenjena muzeografija, korištenje muzeja i izložbi zato da se ljudima pomogne u asimiliranju novih vrijednosti, još nije potpuno razvijena. Na primjer, kauzalni odnosi zasnovani na znanstvenom i pragmatičnom promatranju jesu produkt određene kulture te se moraju objasniti ljudima koji razmišljaju na potpuno drukčiji način. U mnogim ruralnim društvima loš urod, sušenje livada za ispašu, siromaštvo, bolest i druge velike teškoće često se pripisuju djelovanju vještica, nepoštivanju propisanih rituala, zlonamjernosti nekog božanstva itd. . .

Izložbe koje bi u jednom slijedu prikazivale zemlju s odgovarajućim biljnim pokrivačem, promjene nastale zbog pretjerane ispaše i objašnjavale program smanjenja stada uz eventualno uvođenje novih pasmina i tako postignutu obnovu biljnog pokrivača, pomogle bi ljudima da shvate problem i predloženo rješenje. One bi ih istodobno upoznale s jednom od metoda analize fenomena koja je presudna za razvoj suvremene znanosti. (str. 78-79).

¹⁴⁶ Douglas A. Allen, "The Museum and its Functions", *ibid.* Prvo poglavlje, str. 13.

stu, okviru i muzej obično dodaje dio tog konteksta: naslikanu pozadinu, pročelja domorodačkih koliba, lutke za prikaz odjeće iz pojedinih razdoblja. Prikazi nastambi popularni u prirodoslovnim muzejima: neki lijepo sačuvani primjerci ptica i malih glodavaca u realističkim pozama mogu se prikazati u svojim ekološkim nišama usred pijeska i trave u izložbenoj vitrini. Prikaz nastoji dati promatraču autentičnu kopiju cjelokupne situacije koja bi imala značenje s gledišta stvari koje su unutra izložene: s gledišta neolitskog čovjeka prikazanog kako čuči u svojoj pećnici ili lavljeg mladunčeta koje hoda kroz visoku travu iza svoje majke. Prikazi pružaju priliku za identifikaciju.

Iza zbirke stoji namjera da se okupe i katalogiziraju različiti primjeri nekog tipa predmeta: eskimske krplje, uljene slike, afričke maske. Tu nema nastojanja da se rekonstruira prirodna, kulturna ili povijesna cjelina. Red se nameće proizvoljnom shemom, kakav je Deweyev decimalni sustav. Dok predstavljanja zahtijevaju identifikaciju, zbirke zahtijevaju estetiku. One često stvaraju takve rasporede predmeta koji bi bili besmisleni na bilo kojoj drugoj razini pojedinačnog ukusa. Evo što piše jedan teoretičar muzejskog izlaganja:

"Umijeće pravljenja zbirke je pravo umijeće jer povezuje zasebne predmete u novu cjelinu.

U tijeku posljednjih petnaest godina hrabrost i vještina muzejskog osoblja pretvorili su izlaganje predmeta u pravu umjetnost. U određenoj mjeri muzejski su stručnjaci posudili tehniku rane vjerske poduke; njihov materijal je dramaliziran i predstavlja paradu predmeta koja djeluje na duh neposredno preko očiju."¹⁴⁷

Čini se da je slična ideja, možda ne tako svjesno artikulirana (i potekla iz drukčijeg ukusa), stajala iza zbirke u muzeju u Parizu na početku stoljeća gdje su se, kako piše Baedeker, među ostalim zanimljivim izlošcima, mogli vidjeti Maratova burmutica, Voltaireov naslonjač, Napoleonov pisaći stol, vrata Balzacove spavaće sobe i primjerak ustava uvezen u ljudsku kožu.

Estetika zbirke djelomice je ekonomski određena, pogotovo kad je riječ o zbirci rijetkih predmeta kao što su umjetnička remek-djela. Opravdavanja "skladom" i "tematikom" za povijesno besmislene postavbe slika u američkim muzejima umjetnosti ne bi bila potrebna da muzeji imaju dovoljno slika. Dobro opremljeni muzeji, kao Louvre i Prado, gdje obično postoji grupa remek-djela, predstavljaju svako pojedino remek-djelo.

Prikazi se obično povezuju s prirodoslovnim muzejima a zbirke s muzejima umjetnosti, ali postoje mnoga preklapanja. Neki prirodoslovni muzeji puni su prepariranih životinja klasificiranih ne prema obitavalištu, nego prema carstvu, rodu, podrodu, klasi, redu i vrsti, tako da se psi ne nalaze među ljudima, nego s vukovima pored medvjeda. A u podrumu Muzeja moderne umjetnosti u Parizu nalazi se Brancusijeva radionica, navodno točno onakva kakva je bila kad je umro, sa svakim alatom na svom mjestu.

Parkovi

Modernitet preobražava prirodu iz neumoljive alternative životu u ljudskoj zajednici u mjesto za igru. Postoje dva tipa korištenja prirode u slobodno vrijeme, rekreativno i estetsko. Rekreativno korištenje prirode obuhvaća sportski lov i ribolov, planinarenje, vožnju prirodom u džipu, skijanje, moto-trke, jedrenje itd. Estetsko korištenje prirode obuhvaća

¹⁴⁷ Thomas R. Adam, *The Civic Value of Museum* (American Association of Adult Education, 1937.), str. 2, 8.

razgledavanje dvije vrste. Jedno razgledavanje uključuje promatranje krajolika koji se doživljava kao cjelina ili izaziva divljenje zbog ravnomjerno raspoređenih kvaliteta - to se odnosi na planinske lance, nizine, šume, obale. Drugo razgledavanje uključuje istaknute dijelove krajolika - visoke planinske vrhove, groteskne formacije stijena, pećine, vrlo staro drveće, velike vodopade. Rekreativno zanimanje za prirodu može se pomiriti s ljubavlju prema krajoliku i obratno, kao u ribolovu, ali to dvoje može biti i razdvojeno.

Nekada je priroda u mnoštvu različitih situacija izazivala snažne ljudske strasti: u lovu, u šumi na rubu logora, na moru iza obzora. Ljudska je zajednica mogla koristiti nepoznatu šumu i more kao poticaj za stvaranje društvene solidarnosti iz suprotstavljenosti čovjeka i prirode, što je i činila. Naturalističko gledište u društvenim znanostima i kontrola nad prirodom koju su omogućile moderne znanosti uvelike su pridonijeli ograničavanju tog važnog izvora stvaranja solidarnosti. Međutim, u isto vrijeme moderni turizam reorganizira prirodu i turistički doživljaj prirode, tako da bi ona mogla nastaviti služiti kao osnova za jedinstvo ljudskog rada. Moderna turistička verzija prirode ne smatra prirodu silom koja se suprotstavlja čovjeku, nečim protiv čega se moramo ujediniti, nego zajedničkim izvorom ušićenja, nečim što moramo nastojati sačuvati.

Tradicija

Svako društvo nužno sadrži još jedno društvo u sebi i pored sebe: svoje prošle epohe i ere i svoje manje razvijene i razvijenije susjede. Modernom društvu, samo djelomice oslobođenom od industrijskih struktura, posebno prijete prevrat iznutra od nostalgije, sentimentalnosti i drugih tendencija da se vrati u prijašnje stanje, u "zlatno doba", koje se u retrospektivi uvijek čini sređenijim ili normalnijim. U nedavno objavljenoj, korisnoj studiji, Cesar Grana je napisao:

"Čini se da uništavanje lokalnih tradicija i napadi na "prošlost" koje neprestano provode industrijalizacija i modernizacija svjetskih razmjera u ljudima sve više razvijaju glad za ostacima predindustrijskog života. Ta je glad tako velika da ona djelomice objašnjava jednu od najvećih i najkarakterističnijih grana moderne industrije: turizam. Najambiciozniji spomenici prijašnjih stilova života, kao na primjer, otmjene kuće u Engleskoj, pa čak i cijele nacije, kao Španjolska, koja je obrazac slikovitosti, sada su svedeni na status umjetničkih predmeta. Događaje koji su prije bili rezervirani za domaće stanovništvo, kao borbe s bikovima ili kraljevske povorke, sada prodaju stranim posjetiteljima dobro organizirani, privatni i državni službenici popularizirane kulturne romantike, to jest, putničke agencije, turistički uredi, pa čak i ministarstvo za turizam."¹⁴⁸

Grana razumije psihologiju pomalo snobovskog i sentimentalnog turizma, ali nije locirao znamenitosti i spektakle koji služe tim sentimentima zajedno s drugim atrakcijama niti je analizirao doprinos cjelokupnog sustava atrakcija solidarnosti moderniteta. Sačuvani ostaci mrtvih tradicija bitan su sastavni dio moderne zajednice i svijesti. Oni nas podsjećaju na naš raskid s prošlošću i tradicijom, čak i s našom vlastitom tradicijom. Ali oni nisu jedina osnova za turizam i razgledavanje. Turističke kompanije u Parizu nude i "Paris Historique" i "Paris Moderne".

Grana je mogao zapaziti da potraga turista nije ograničena na potragu za tradicionalnim elementima sačuvanim i uklopljenim u moderni svijet; oni također traže prirodne i su-

¹⁴⁸ César Grana, *Fact and Symbol* (New York: Oxford University Press, 1971.), str. 98.

vremene društvene atrakcije u istom okviru. Kad se tradicija, priroda i druga društva, čak "primitivna" društva, preobraze u turističke atrakcije, oni s modernim društvenim atrakcijama tvore novu cjelinu ili novu univerzalnu solidarnost koja uključuje turista. Tradicionalni stilovi života i moderni turisti susreću se licem u lice zahvaljujući etnološkim izložcima u muzejima. Prilikom postavljanja takvih izložaka vodi se briga da se ne naruši krhka solidarnost moderniteta.

Solidarnost moderniteta, čak i dok on obuhvaća elemente primitivnog društvenog života, prošlosti i prirode, uzdiže modernitet iznad prošlosti i prirode. U tome nema ničeg namjernog; to se događa automatski; to je struktura sui generis. Svako dobronamjerno nastojanje da se sačuvaju priroda, primitivni narodi i prošlost, i da se autentično predstave, pridonose suprotnoj tendenciji - sadašnjost postaje sve jedinstvenija protiv svoje prošlosti, dobiva veću kontrolu nad prirodom, manje postaje produkt povijesti. Budućnost muzeja izravno je povezana s modernizacijom u jednom dokumentu Ujedinjenih naroda u kojem se predviđa dan kad će muzeji služiti društvenim (industrijskim) svrhama na regionalnoj razini, a regije svijeta će biti povezane preko svojih muzeja:

"A što je s budućnošću? Jedno je jasno - da u mnogim zemljama muzeji koji nisu imali nikakav program aktivnog podučavanja sada pokazuju vrlo veliko zanimanje za takvu vrstu rada. Koji drugi poticaji pokreću današnje muzeje? Postoji, na primjer, trend stvaranja specijaliziranih regionalnih muzeja. U Francuskoj jedan muzej prikazuje povijest "civilizacije vina" u Burgundiji od rimskog doba do danas i, radi usporedbe, izlaže materijal skupljen iz susjednih i dalekih zemalja. Na tom području muzejskog rada vidimo početak racionalnog planiranja (u prošlosti je specijaliziran muzej često bio slučajnost), zahvaljujući čemu će svaka regija imati muzej kojim će bilježiti povijesnu pozadinu svoje glavne lokalne industrije, njezin utjecaj na folklor i tradicionalnu kulturu regije i njezine veze sa sličnim regijama.¹⁴⁹ Takav ideal muzeja pridonosi ujedinjavanju modernog svijeta, kontroli nad tradicijom i prirodom.

Moderni muzeji i parkovi su antihistorijski i neprirodni. Oni, naravno, nisu antihistorijski i neprirodni, u tom smislu da uništavaju prošlost ili prirodu, zato što ih, naprotiv, čuvaju, ali čuvajući ih, oni automatski razdvajaju modernitet od njegove prošlosti i od prirode i uzdižu ga iznad njih. Priroda i prošlost pretvaraju se u dio sadašnjice, ali ne u vidu neodraženog unutarnjeg duha, tajanstvene duše, nego kao otkriveni predmeti, kao turističke atrakcije.

Muzeji, spomenici i parkovi modernog društva pokazuju da predstavljanje drukčijeg i organizacija različitih elemenata u zbirka i prikazima u jedinstvenu modernu kompoziciju, pri čemu moderni svijet protiče pored svojih izabranih atrakcija, čini povijest, prirodu i tradicionalna društva samo aspektima strukturalne diferencijacije modernog svijeta, ali ne povlaštenim aspektima, ili barem ništa manje povlaštenim, nego što su druge atrakcije.

Povijest

U okviru razvoja modernog društva i kulture postoje dva glavna znanstvena pristupa povijesti. Pozitivizam smatra da se sva društva sastoje od istog skupa elemenata koji se spajaju u različitim količinama i tako tvore različita društva. S pozitivističkog gledišta, po-

¹⁴⁹ Georges-Henri Riviere (direktor Međunarodnog savjeta za muzeje), "Conclusion", *Museums and Monuments*, sv. 9, str. 187-88.

vijest je stvar povećanja ili smanjenja količine društvenog elementa ili elemenata. Obično se tvrdi da su uzroci razvoja ili povijesne promjene vanjske sile: geografija, klima, dotjecanje novca ili ideologije ili dobri ili zli duh nekog "velikog" čovjeka. Unutar pozitivističke perspektive evolucionizam je najsofisticiranija teorija povijesne promjene. Drugi pristup, materijalistička dijalektika, tvrdi da se društva i povijesna razdoblja međusobno razlikuju kvalitativno i da se zbog unutarnjih proturječnosti potpuno mijenjaju. Tvrdi se da je uzrok promjene unutarnja sila, koju tradicionalno primjenjuje industrijski proletarijat. Unutar perspektive materijalističke dijalektike najlogičniji pristup društvenoj promjeni jest revolucionarna praksa.

Dijalektičari, poput Marxa i Maoa, zagovaraju prioritet materijalne osnove nad teorijom i idejama. Za njih su pozitivizam i dijalektički materijalizam samo dva suprotna pogleda na svijet, tj. samo dva različita načina razmišljanja o svijetu. Ali moderni svijet ima sposobnost da se organizira oko ideja, osobito ideja buržoaskih idealista. U određenom smislu, cijeli turistički kompleks je dematerijalizacija osnovnih društvenih odnosa, kao na primjer, između čovjeka i njegova rada.

Čovjek bi onda očekivao da će u socijalističkom svijetu naići na veliki otpor turizmu i razgledavanju znamenitosti. Ali to je daleko od istine. U bivšem Sovjetskom Savezu turizam je imao gotovo status službene državne "religije", kao što, na primjer, potvrđuju Industrijski park u predgrađu Moskve, "Ermitaž", Lenjinov mauzolej, praksa izlaganja umjetničkih remek-djela u podzemnoj željeznici itd.

Kako se naša moderna društva (i socijalistička i kapitalistička) razvijaju, naposljetku stižu do točke kad se više ne mogu dalje razvijati i okreću se prema sebi u sve razrađenijim razmišljanjima u svojoj vlastitoj strukturi. U tom trenutku, kad su sva čuda koja mogu učiniti i sve njihove strahote potpuno razotkriveni, mogu se promijeniti. Mislim da sada živimo u takvom trenutku i da će on potrajati još neko vrijeme. Izuzevši gledište šačice političara, čak su i granice povučene proizvoljno s krajnjim ciljem ratovanja, kao između "Sjevernog" i "Južnog" Vijetnama. Pravi ratovi nemaju ideološki značaj i nalikuju na ratne igre između crvene i plave vojske.

Modernitet ulazi u slijepu ulicu. Istok ne može pomaknuti Zapad, ni obrnuto. Kapitalisti ne mogu pomaknuti socijaliste niti socijalisti kapitaliste. Treći svijet ostaje pri svome. Građanski idealisti svugdje slobodno ostvaruju svoje planove, ali time obesnažuju svoje stare poticaje na promjenu. Priroda, povijest, kultura i veliki ljudi pretvaraju se iz uzroka promjene u obične izvore inspiracije, u atrakcije. Socijalisti svugdje slobodno ostvaruju svoje planove i tako obesnažuju svoje stare poticaje na promjenu: nigdje industrijski proletarijat nije tako lijepo pripitomljen kao u bivšem sovjetskom socijalističkom bloku. Socijalistički san o socijalizmu kao negaciji kapitalizma sada se doima kao prilično ograničena vizija. Kako se moderni svijet dovršava, socijalizam je samo dio jednadžbe, a ne njezino rješenje. Modernitet upravo sada tetura, ne toliko zbog svojih "unutrašnjih proturječnosti", koliko zbog obilja i stagnacije. Civilizacija u takvom stanju, u kojem osjeća vrtoglavicu od svoje vlastite ispunjenosti, podložna je revolucionarnim silama iznutra i izvana.

Sada se ne može opisati kraj tog konkretnog razvoja kulture. Ako naša svijest to ne uspije prevladati, rastvorit će se u paroksizmu diferencijacije i slomiti će se. Optimističniji kraj bi, možda, bila pojava refleksivne samosvijesti na razini zajednice, koja bi organizirala povijest, prirodu i tradiciju u posebnim i logičkim rasporedima, i sustavno razvijala njihove implikacije. Prema toj hipotezi revoluciju bi zamijenila kulturna revolucija - trgovačku

komoru zamijenila bi komora kulture - a taj je proces već vidljiv u imenovanju komesara za turizam i odbora i ureda za turizam.

Konačni rezultati tog razvoja još su skriveni u srži svjetskog procesa koji nazivamo "modernizacija", a koji sadrži mnogo alternativnih eksperimentalnih modela za kulturnu reviziju.

Čak i u razvijenom svijetu rat između povijesti i modernizacije još ni izdaleka nije okončan. Ali ovdje, dok se posljednji djelići prošlosti uklapaju u modernitet, taj proces počinje poprimiti i komične i tragične prizvuke. Naša povijest sve više postaje prilika za neku vrstu operacije "čišćenja".

"U projektima javnih radova u glavnom gradu Italije znanstvenici najveći dio vremena stoje pored radnika. To je razlog - iako ne i jedini - zbog kojeg tako dugo traje izgradnja rimske podzemne željeznice.... Pasquale Cutitta, doseljenik iz Napulja, koji posljednjih šest godina u različitim građevinskim poslovima otvara površinu Rima, priča cereći se: "Ako vidim nekakvo staro kamenje, odmah ga razbijem svojim velikim čekićem. Zar Koloseum nije dovoljna ruševina za Rim?"¹⁵⁰

U ovoj nemilosrdnoj i konačnoj konfrontaciji prošlosti i sadašnjosti povijesni totalitet je razbijen u djeliće, koji se selektivno i jedan po jedan puštaju u modernu sadašnjost. Najsigurniji djelić prošlosti (s gledišta moguće prijetnje integritetu moderniteta) jest jedan od njezinih rijetkih preostalih predstavnika. Najzanimljiviji primjer takvog pristupa prošlosti dogodio se u San Franciscu 1911. kad su antropolozi Kroeber i Waterman doveli posljednjeg preživjelog pripadnika jednog kalifornijskog indijanskog plemena da ostatak života provede u muzeju Kalifornijskog sveučilišta. Priču o njemu mnogo kasnije je ispričala Kroeberova žena:

"Muzej su preplavili šarlatani i najobičniji profiteri sa svojim ponudama. Bilo je tu impresarija... jedan od njih je bio toliko maštovit da se ponudio da će "preuzeti" i Kroebera i Ishia (Indijanca), da će ih reklamirati kao atrakciju pod naslovom "odgojno" i "poučno"... Ti potencijalni profiteri i menadžeri ubrzo su otpali, ali je problem ostao. Ishi je bio atrakcija, nešto na što Kroeber i Waterman nisu mislili sve dok stvarnost nije zaprijetila da će poremetiti normalni rad muzeja. Kako izaći na kraj s prijateljski raspoloženom gomilom? Ona se nije mogla odagnati kao profiteri. Ti ljudi nisu htjeli nanijeti zlo Ishiu, i nisu tražili ništa drugo nego da im se dopusti da ga vide i, ako je moguće, da se rukuju s njim, da ga dodirnu, da "upoznaju" posljednjeg divljaka u Americi.

Osoblje muzeja osjećalo je obvezu prema posjetiteljima koje je htjelo učiniti stalnim, ali i prema Ishiu. Problem je bio kako da se zadovolje obje strane. Waterman je mračno rekao Kroeberu da on vidi jedino rješenje u tome da se u vrijeme kad je muzej otvoren Ishi stavi u vitrinu, gdje će ga ljudi moći vidjeti, ali ga barem neće moći dodirivati.¹⁵¹

Negativno stajalište, koje inače prevladava u modernom društvu, prema svemu što je staro, passer ili tude, pretvara se u sentimentalnost i poštovanje kad god je dotični predmet posljednji primjerak svoje vrste.

¹⁵⁰ International Herald Tribune, 29. siječnja 1971., str. 16.

¹⁵¹ Theodora Kroeber, *Ishi in Two Worlds: A Biography of the Last Wild Indian in North America* (Berkeley: University of California Press, 1961.), str. 129-34. Treba reći da je naposljetku pronađeno bolje rješenje od Watermanova: Ishi je bio dostupan u svoje "radno vrijeme" u jednoj prostoriji na katu u samom muzeju, dok je Kroeber bio tumač.

Taj zaokret je bio očigledan u slučaju "posljednjeg divljaka" u Americi. A također se pojavljuje u dodiru modernog društva i divljih životinja, kao što su vukovi kojih su se ljudi nekoć bojali i mrzili ih, ali čije je pravo na život sada zaštićeno posebnim zakonima. Slično tome čuvaju se djelići i komadići zastarjele materijalne kulture:

"46 godina stari parobrod na lopatice "Delta Queen" - s drvenom nadgradnjom i svim ostalim - ponovo će zaploviti vodama Missisipija - u skladu sa zakonom koji je donio Kongres... "Delta Queen", vlasništvo kompanije "Greene Line Steamers Inc." iz Cincinnatija, prestala je voziti prije nekoliko tjedana zbog zakona o sigurnosti prometa, koji zahtijeva da brodovi s 50 ili više putnika moraju imati metalnu nadgradnju. Kongres je želio "pomoći u spašavanju posljednjeg simbola prošlog doba."¹⁵²

U modernom društvu "simboli" prošlosti skupljaju se u muzejima kad su dovoljno mali, a kad su preveliki, ostavljaju se u parkovima i nazivaju se "spomenicima". Neki od njih, kao što je slučaj s parobrodom na lopatice, tramvajima San Franciscsa i velikim starim kućama, obnavljaju se i ostaju u upotrebi kao "živi podsjetnici" na prošlost.

Pomoću tih muzeja, spomenika i živih podsjetnika sadašnjost uokviruje svoju povijest. Ponekad se uzimaju male slobode, a to osobito čine živi podsjetnici. Na paradi održanoj na Kolumbov dan u Philadelphiji reporter je zabilježio slijedeće:

"Muškarac obučen kao Kolumbo predstavio se kao Filindo Masino, advokat. "Kolumbo je bio svjetski čovjek", rekao je Masino. "Nije bio Talijan, Irac ili Židov. To je moje mišljenje."

"Ovo je jedan od onih dana kad imate obvezu odvesti djecu da vide kakva je bila prošlost", rekao je Frank Gormley... koji je uza se imao svoju devetogodišnju kćer. "Poznavanje prošlosti je najbolji način da se razumije sadašnjost.

Kroz gomilu je hodao visok gospodin obučen i maskiran kao Abraham Lincoln. Predstavio se kao Albert L. Johnson, iz San Josea, Californija, i rekao da je u mirovini i da sada putuje po zemlji da "oživi Lincolnov duh."¹⁵³

Čak i onda kad moderno društvo zauzme pravilno stajalište prema svojim povijesnim činjenicama i odnosima (ako je to tehnički izvedivo), izgled prošlosti predstavljene pomoću medija turističke atrakcije može biti neobjektivan, priklanjati se u korist sadašnjosti, koja se ne prikazuje kao produžetak prošlosti, nego kao nadomjestak za nju. U jednoj reklami Ureda za razvoj turizma u Pennsylvaniji navedeno je: "IDITE TAMO GDJE SE NEŠTO DOGAĐALO... Dođite i obidite povijest u Pennsylvaniji!"¹⁵⁴

Namještena autentičnost

Modernizacija radnih odnosa, povijesti i prirode odvaja ih od njihovih tradicionalnih korijena i pretvara ih u kulturne produkcije i iskustva. Isti proces djeluje na "svakodnevni život" u modernom društvu pretvarajući gradski javni život, život na selu i tradicionalne obiteljske odnose u "produkciju" i fetiš. Modernitet potpuno doslovce izvrće te industrijske

¹⁵² International Herald Tribune, 19. prosinca 1970., str. 14.

¹⁵³ Philadelphia Evening Bulletin, 13. listopada 1969., str. 4.

¹⁵⁴ The New York Times Magazine, 16. ožujka 1969., str. 16.

strukture jer se ti "autentični" detalji radnog, "stvarnog života" upliću u tkanje naše moderne solidarnosti zajedno s drugim atrakcijama. Industrijski čovjek se mogao povući u svoju vlastitu nišu na radnom mjestu, u lokalnoj gostionici ili u svoje vlastite obiteljske odnose. Moderni čovjek gubi veze s radnim mjestom, susjedstvom, gradom, obitelji, koje je nekada nazivao "svojima", ali istodobno razvija zanimanje za "stvarni život" drugih.

Ta moderna narušenost stvarnog života i istovremena pojava zanimanja za "stvarni život" drugih jesu vanjski znaci važnog društvenoga ponovnog definiranja kategorija "istine" i "stvarnosti" koje se sada događa. U predmodernim tipovima društva, istina i neistina su društveno kodirane razlike zaštićene normama. Očuvanje te razlike je bitno za funkcioniranje društva koje se zasniva na međuljudskim odnosima. Stabilnost međuljudskih odnosa zahtijeva razdvajanje istine od laži, a stabilnost društvene strukture zahtijeva stabilne međuljudske odnose. Taj je obrazac najizrazitiji u primitivnom slučaju kad obiteljska struktura jest društvena struktura. U modernim kontekstima društvo se uspostavlja pomoću kulturnih prikaza stvarnosti na razini iznad razine međuljudskih odnosa. Odnosi stvarnog života oslobađaju se od tradicionalnih ograničenja jer integritet društva više ne ovisi o takvim ograničenjima. Nitko nije tako dobro ili tako točno opisao utjecaj te društvene strukturalne promjene kao Erving Goffman. On je ustanovio kako više nije dovoljno da pojedinac jednostavno bude čovjek da bi ga drugi tako doživljavali. Sada je često potrebno glumiti stvarnost i istinu.

"Fasada", "prostor iza zastora" i stvarnost

Goffman je analizirao strukturalnu podjelu društvenih institucija na ono što on naziva prednjim i stražnjim područjima. Prednje područje je mjesto na kojem se sastaju domaćini i gosti ili mušterije i ljudi koji im stoje na usluzi, a stražnje područje je mjesto kamo se članovi obiteljskog tima mogu povući između pojedinih nastupa da se opuste i pripreme. Primjeri stražnjih područja jesu kuhinje i zahodi, a primjeri prednjih područja jesu uredi za primanje stranaka i dnevne sobe. Iako tu podjelu podržavaju arhitektonski rasporedi, ona je prvenstveno društvena, zasnovana na tipu društvene predstave koja se događa na tom mjestu i na društvenim ulogama koje se tu nalaze, kao što veli Goffman:

"Uzevši pojedinačnu predstavu kao referalnu točku, prema funkciji razlikujemo tri ključne uloge: one koje predstavljaju; one pred kojima se predstavlja; i autsajdere koji niti nastupaju u predstavi niti je gledaju... Spomenute tri ključne uloge mogu se opisati na temelju područja do kojih glumac ima pristup: oni koji predstavljaju pojavljuju se u prednjim i stražnjim područjima; publika se pojavljuje samo u prednjem području; a autsajderi su isključeni iz oba područja."¹⁵⁵

Vidljiva stvarnost društvene predstave koja se uzima zdravo za gotovo, prema Goffmanovoj teoriji, nije neproblematičan dio ljudskog ponašanja. Naprotiv, ona ovisi o strukturalnim rasporedima kao što je ta podjela između prednjeg i stražnjeg područja. Stražnje područje, zatvoreno publici i autsajderima, omogućuje da se sakriju rekviziti i aktivnosti koje bi mogle diskreditirati predstavu koja se događa ispred. Drugim riječima, da bi se očuvao čvrsti osjećaj društvene stvarnosti, potrebna je određena mistifikacija.

¹⁵⁵ Ervin Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life* (Garden City, N. Y. : Doubleday, 1959.), str. 144-45.

Ovdje je očito riječ o problemu novih aspekata života u modernom društvu. Primitivni ljudi koji žive svoj život potpuno otkriveni "drugima koji su im relevantni" nisu zabrinuti za autentičnost svog života. Osim, možda, kad neki zastrašujući aspekt života za njih iznenada postane suviše stvaran. Suprotni problem, oslabljen osjećaj za stvarnost, pojavljuje se s diferencijacijom društva u prednje i stražnje područje. Kad se jedanput uspostavi ta podjela, nema povratka u prirodno stanje. Sama autentičnost ispunjava mistifikaciju.

Noviji primjer mistifikacije čiji je cilj stvaranje osjećaja stvarnosti jest otkriće da se kemijski nitrati ubrizgavaju u šunke u kozmetičke svrhe, kako bi izgledale ružičastije, ukusnije i privlačnije, dakle da budu više kao šunke.¹⁵⁶ Slično tome, go-go gerle u North Beachu u San Franciscu daju da im se u grudi ubrizga silikon kako bi njihovu veličinu, oblik i čvrstinu uskladile s karakteristikama idealnih grudi. Romani o romanopiscima i televizijske emisije o izmišljenim televizijskim zvijezdama to potvrđuju na kulturnoj razini. U svakom od tih slučajeva neka vrsta napregnute vjerodostojnosti u većini je svojih pojedinosti slična maloj laži. U drugim slučajevima sama društvena struktura je uključena u stvaranje onog tipa mistifikacije koji podržava društvenu stvarnost.

Upravo društveno strukturalni rasporedi mogu izazvati mistifikacije bez svjesne manipulacije pojedinaca poput onih u primjerima o šunki i grudima. Mogućnost da strani čovjek prođe "iza zastora" jedan je od glavnih izvora društvene zabrinutosti u svakodnevnom životu: ona je razlog za zabrinutost stranog čovjeka koji bi mogao narušiti taj prostor kao i za onog čiji bi prostor tako bio narušen. Svi očekuju da do takvog upada neće doći, što je paradoksalno zbog toga što nepostojanje društvenih odnosa između stranaca čini tajne stražnjih područja nevažnima autsajderima ili onima koji u njih upadnu slučajno. Samo postojanje stražnjeg prostora stvara uvjerenja kako ima više od onog što se vidi na prvi pogled: čak i tamo gdje se ne skrivaju nikakve tajne, stražnja područja su još uvijek mjesta za koja se smatra da skrivaju tajne. To vjerovanje potvrđuju folkloristi otkrivajući priče o strašnim stvarima skrivenim u tavanima i podrumima.

Stražnja područja i društvena solidarnost

Funkcija stražnjih područja - samo njihovo postojanje nagovještava mogućnost nedopuštenog ulaska u njih - u očuvanju zdravorazumske podjele u društvenom životu na navodno "intimno i stvarno" nasuprot "predstavi" još je neistražena. Ta podjela na prednja i stražnja područja podržava popularna uvjerenja u vezi s odnosom istine prema intimnosti. U našem se društvu intimnosti i bliskosti pridaje veliko značenje: one se smatraju jezgrom društvene solidarnosti a neki smatraju da su moralno nadmoćne racionalnosti i distanci u društvenim odnosima i "stvarnije". Biti "jedan od njih" ili zajedno s "njima", djelomice znači smjeti dijeliti s "njima" stražnja područja. To sudjelovanje dopušta pojedincu da zaviri iza pukih predstava drugih, da vidi i prihvati druge onakvima kakvi doista jesu.

Opisane strukturalne tendencije vrijede i za turističko iskustvo. Turiste pokreće želja da vide život onakav kako se on stvarno živi, čak da se umiješaju među domaće stanovništvo, a istodobno te iste turiste preziru zbog toga što nikada ne uspijevaju postići te ciljeve. Izraz "turist" sve se više koristi kao podrugljiva etiketa za nekog tko se, čini se, zadovoljava s očigledno neautentičnim iskustvima.

¹⁵⁶ Anoniman autor, "Dear Mom and All Mothers", Tiobero 5, (Ithaca, N. Y. : Glad Day Press), str. 32-33.

Razumijevanje koje se nudi turistima kao ideal jest autentično i demistificirano iskustvo o nekom aspektu nekog društva ili druge osobe.

U jednom underground časopisu neka anonimna žena opisuje svoje osjećaje pri plesu u kojem su sudjelovale samo feministkinje, kad je, smatra ona, uspjela odbaciti fasadu koju inače ima u nazočnosti muškaraca:

"Naposljedku su muškarci izašli. I mi smo plesale - svaka sa svakom. U krugovima i redovima, držeći se za ruke i pod ruku, plješući i skačući - grupa kompletnih ljudi. Sjećam se toliko drugih plesova, parova, muškaraca i žena, kako sjede i promatraju, čak ne razgovaraju. Kako sam mogla prihvaćati to odurno, posesivno, ljubomorno spajanje u parove? Rijetko kada smo mi žene izrazile toliko energije, života i senzualnosti, ili smo ih izrazile na neodgovarajući način. Ali smo to zato izrazile u subotu. Žene u grupi bile su iznad predstavljanja i iznad konkurencije, plešući i pjevajući zajedno. I tako smo plesale - izražavajući se jedna za drugu i jedna s drugom."¹⁵⁷

Jedna ranija, jednostrana verzija te povezanosti između istine, prisnosti i sudjelovanja u životu iza zastora nalazi se u opisima etnografske metode prikupljanja podataka. Margaret Mead je napisala:

"Ne samo da antropolog zapisuje kako domoroci jedu sago, nego i sam jede dovoljno da iskusi kako je sago težak za želudac; ne samo da verbalno i fotografijama bilježi čvrsti zagrljaj dječjih ruku oko vrata, nego i sam nosi dijete i doživljava taj osjećaj stezanja dušnika; juri ili zaostaje na putu do nekog obreda; kleči poluslijep od tamjana dok duhovi predaka govore, ili čekaju da se pojave bogovi. Antropolog ulazi u zbivanje i promatra..."

Autorice obaju tekstova temelje svoje komentare na implicitnoj razlici između lažnih prednjih područja i prisne stvarnosti, razlici koja za njih nije problematična: kad jedanput pojedinac ili promatrač stupi iza zastora ili u samo zbivanje, prava istina počinje se otkrivati manje ili više automatski.

Pomnije razmatranje navodi na zaključak da možda i nije tako lako prodrijeti u pravi unutarnji mehanizam funkcioniranja drugih ljudi ili drugog društva. Ono što se smatra stvarnim može, zapravo, biti predstava koja se temelji na strukturi stvarnosti. Na primjer, Goffman upozorava da je u određenim uvjetima teško odvojiti prednje područje od stražnjeg i da se to dvoje ponekad pretvara jedno u drugo:

"Zapažamo dotjerivanje stanova, pri čemu kuhinja, koja je nekada i sama imala svoje stražnje područje, sada postaje dio kuće koji je najmanje pogodan za pokazivanje, ali istodobno postaje sve više i više dostojan pokazivanja. Također uočavamo onaj neobični društveni pokret koji je potakao neke tvornice, brodove, restorane i domaćinstva da svoje stražnje područje tako dotjeruju da su, poput redovnika, komunista ili njemačkih starješina, uvijek spremni i da nema nijednog mjesta gdje je fasada spuštena, dok istodobno promatrači postaju dovoljno ushićeni društvenim idom da istražuju mjesta koja su dotjerana za njih. Jedan od najnovijih primjera je plaćena prisutnost probama simfonijskih orkestara."¹⁵⁸

¹⁵⁷ Anoniman autor, "Dear Mom and All Mothers", Tiobero 5, (Ithaca, N. Y. : Glad Day Press), str. 32-33.

¹⁵⁸ Goffman, Presentation of Self, str. 247.

U uvjetima koje Goffman ovdje dokumentira podjela na stražnji i prednji prostor više ne dopušta lako povlačenje granice između obične predstave i autentičnih izraza pravih karakteristika. Na mjestima gdje se okupljaju turisti to je pitanje još složenije.

Autentičnost u turističkim kontekstima

Ne žele svi putnici zaviriti "iza zastora" u mjestima koja posjećuju. Ponekad su i za neke posjetitelje stražnja područja smetnja. Kad je Arthur Young posjetio Francusku 1887. radi usporedbe za svoju komparativnu studiju o poljoprivredi, također je zapazio slijedeće:

"Krpe, metle i ribače četke nisu u katalogu stvari potrebnih francuskoj gostionici. Zvonca nema; uvijek treba urlati da bi se dozvala konobarica, a kad se pojavi, nije ni uredna, ni lijepo obučena, ni ljupka. Kuhinja je crna od dima; vlasnik je obično i kuhar, i što manje čovjek vidi od tog kuhanja, to će imati bolji apetit. Gostioničarka rijetko kad smatra uljudnost ili pažnju prema gostima neophodnim dijelom svog posla. Mi u Engleskoj toliko nismo naučeni provoditi vrijeme u spavaćim sobama da isprva osjećamo nelagodu kad ustanovimo kako u Francuskoj ljudi provode vrijeme samo u njima. Ovdje vidim da svatko, bez obzira na svoj rang, provodi dan u svojoj spavaćoj sobi."

Neki, osobito neki današnji američki turisti, smatrali bi Youngovo stajalište neosjetljivim i ciničnim, iako bi se složili da točno prikazuje činjenice, kao što po svemu sudeći i čini. Umjesto Youngova stajališta nalazimo veliko zanimanje upravo za takve pojedinosti kakve Young nije želio vidjeti.

Želja turista da sudjeluju u stvarnom životu mjesta koja posjećuju, ili barem da vide taj život kako se stvarno živi, odražava se u zaključku jednog turističkog izvještaja iz nekog malog španjolskoga grada:

"Naposljedku, Frigliana nema nijednu pojedinačnu, izuzetnu atrakciju, kao što je Alhambra u Granadi ili spilja u Nerji. Friglianina privlačnost leži u njezinoj atmosferi. Ona je neobična a da pritom nije ni pretjerana ni umjetna. To je selo koje živi a ne 'sačuvani autentični španjolski grad'. Ovdje čovjek može bolje vidjeti i razumjeti andaluzijski način života."¹⁵⁹

Neki turisti doista zadiru u život društva koje posjećuju, ili im je barem dopušteno da zavire u neka od njegovih stražnjih područja. Godine 1963. upravitelj Studentskog centra na Kalifornijskom sveučilištu u Berkeleyu povremeno bi pozvao posjetitelje da mu se pridruže na njegovim povremenim inspekcijским obilascima. Za posjetitelja je to bila prilika da vidi kuhinje, mjesto iza aparata za postavljanje čunjeva u kuglani, goleme ventilatore na krovu itd., ali to vjerojatno nije bio tipičan upravitelj. Takva vrsta gostoprimstva više je pravilo nego iznimka u onim područjima svijeta koja su najduže civilizirana, i to je jedan od razloga zbog čega su ta područja popularna među Anglo-Amerikancima. Jedna ispitanica mi je rekla da ju je trgovac suknom u bazaru u Damasku pozvao da posjeti njegovu tvornicu svile. Kad je ona pristala, on je širom otvorio vrata iza tezgje, na što se ukazala mala mračna soba gdje su dva muškarca u donjem rublju sjedila na podu, svaki s jedne strane tkalačkog stana, dodajući jedan drugome čunak. "Trebalo godinu dana da se istka takav smotak svile"; objasnio je vlasnik zatvorivši vrata. Takav događaj, iskustvo u svakodnevnom značenju te riječi, često se događa slučajno. Jedna moja rođakinja i njezina prijateljica otišle su pješke

¹⁵⁹ E. Pearson, "Discovering an Undiscovered Town in Southern Spain", The New York Times, 6. lipnja 1969., str. 29.

suviše daleko u Stjenjak kod Banffa i shvatile da se ne stignu vratiti natrag u grad za dana. Spasilo ih je osoblje jednog teretnog vlaka, a ono čega se one najviše sjećaju jest to što su se mogle voziti sa strojovodom u kabini njegove lokomotive. A jedan mladi američki par ispričao mi je kako nije mogao dobiti sobu u hotelu u Zagrebu, u Hrvatskoj. Dok su na ulici razgovarali o svom problemu, prišla im je neka starica i zaobilaznim ih putem odvela do nekog stančića gdje su unajmili sobu na crno, inkomodiravši radničku obitelj, koja je spavala na kauču iza pokrivača obješenog u dnevnoj sobi da služi kao zavjesa.

Neki pojedinci su skloni takvim slučajnostima koja dovode do takvih iskustava zato što traže prilike u kojima postoji velika vjerojatnost da će se tako nešto dogoditi. Jedan opis s Karipskog otočja upućuje na zaključak kako se ljubav prema takvoj vrsti uzbuđenja može kultivirati.

"No, turisti nikada ne putuju poštanskim brodovima", rekao je direktor hotela. To je bio odlučujući podatak. Slijedećeg poslijepodneva skočio sam s doka u Potter's Cayu u središtu Nassaua na zardalu palubu "Deborah K.", koja se lijeno ljuljala na valovima... Slijedećeg dana, dok sam se nalazio u avionu "Bahams Airwaysa", opazio sam "Deborah K." kako klopata niz tjesnac prema Green Turtle Cayu. Ona nije brod za one koji imaju osjetljiv želudac i ima minimum komfora koji većina ljudi smatra neophodnim, ali ona i slični poštanski brodići nude fantastično jeftinu priliku da se vidi život na Bahamskim otocima - život kako ga žive domoroci, a ne turisti."¹⁶⁰

Namještena autentičnost u turističkim kontekstima

Turisti obično idu u obilazak društvenih institucija s vodičem zato što im takav obilazak omogućuje lak pristup do onih područja tih institucija koja su obično zatvorena autsajderima. Učenički obilasci vatrogasnih stanica, banaka, novinskih kuća i mljekara nazivaju se "poučnim" zato što im se za vrijeme obilaska pokazuje i objašnjava unutarnje funkcioniranje tih važnih mjesta. Takav obilazak i iskustvo koje on pruža postavljaju zanimljiv skup analitičkih problema. Obilazak karakterizira društvena organizacija kojom bi trebalo otkriti unutarnji mehanizam funkcioniranja tog mjesta: pri obilasku autsajderima se dopušta da uđu dublje u taj mehanizam nego obične stranke; djeci se dopušta da uđu u bankovne trezore da vide milijun dolara, dopušta im se da dodirnu kralje vime itd. Istodobno, u cijelom procesu ima nečeg namještenog što mu daje auru površnosti, iako površnost koju turist ne doživljava uvijek kao takvu, jer je obično spreman oprostiti zbog takvih stvari.

To ilustrira jedan opis iz Cape Kennedyja:

"Nijedni posjetitelji Centra za svemirske brodove s ljudskom posadom nisu doživjeli uzbudljiviji posjet od onih koji su, namjerno ili slučajno, bili u obilasku Centra prošli mjesec za vrijeme nezaboravne misije "Apolla 13"... U dvorištu nalik na vrt pred press-centrom u Zgradi 1, grupa turista u posjetu Centru zurila je kroz goleme prozore u dopisnike koji su radili svoj posao. I posjetitelji su mogli čuti glas iz zemaljske kontrole. Visok mladić, koji je zagrlio svoju plavokosu djevojku u mini-suknji, sažeto je izrazio osjećaje posjetitelja rekavši poluglasno: "To što smo ovdje, to je kao da sudjelujemo u tome."¹⁶¹

¹⁶⁰ A. Keller, "Rekao je: 'Turisti nikada ne putuju poštanskim brodovima' - to je bio odlučujući podatak", The New York Times, 3. svibnja 1970. str. 24.

¹⁶¹ I. H. Gordon, "The Space Center is Open to Visitors Even in a Crisis", The New York Times, 3. svibnja 1970.

Taj mladić izražava svoje uvjerenje da doživljava gotovo autentično iskustvo. Taj tip iskustva stvara se korištenjem nove vrste društvenog prostora koji se otvara svugdje u našem društvu. To je prostor za autsajdere kojima se dopušta promatranje pojedinosti unutarnjeg mehanizma neke trgovačke, industrijske ili javne institucije. Očito je kako ulazak u taj prostor omogućuje odraslima da, lica pritisnuta uz staklo, ponovo dožive djevičanske osjećaje otkrića ili djetinjaste osjećaje da se nalaze napola u društvu i napola izvan njega. Neki politički radikali i konzervativci smatraju "grupni seks", "terapiju masažom" i "kunilingus na ekranu" pokazateljima općeg slabljenja moralnih standarda društva. Međutim, to su samo posebni slučajevi prikaza stvarnosti, javni orgazam prikazan u interesu društvene solidarnosti.

Druge osnovne primjere namještene prisnosti nalazimo u tendenciji da se restorani pretvaraju u nešto više od pukih mjesta gdje se jede:

"Najnoviji restoran u Copenhagenu jest "La Cuisine", strateški smješten na Stroegeru, glavnoj promenadi u gradu. Ovih dana svi pritišću nos uz njegove prozore promatrajući četiri kuhara. Da bi stigao do ugodnog, drvom obloženog restorana u stražnjem dijelu zgrade, gost mora proći kroz kuhinju. Ako mu se žuri, može pojesti hamburger u kuhinji.

"Kuhinja" je napravljena tako da privlači, priznaje Patrick McCurdy, rođeni Kanadain školovan u Švicarskoj, šef sale i pomoćnik šefa restorana. "Slučajnog prolaznika opčinjava pogled na kuhare koji rade pripremajući odrezak, pile ili salatu."¹⁶²

Ono što se pokazuje turistima nije institucionalno područje iza zastora, kao što je Goffman definirao taj izraz. Naprotiv, pokazuje im se namješteno područje iza zastora, neka vrsta živog muzeja za koji nemamo analitičkih izraza.

Turisti intelektualci

Nema nikakve ozbiljne ni funkcionalne uloge u produkciji koja očekuje turiste na mjestima posjete. Turisti nisu osobno odgovorni ni za što što se događa na mjestima koja posjećuju, a kvaliteta uvida što ga pruža turističko iskustvo do sada se kritizirala zato što nije osobito duboka. Riesmanov "čovjek koji se orijentira prema drugima" i Marcuseov "čovjek jedne dimenzije" jesu produkti tradicionalne zabrinutosti intelektualaca zbog površnosti znanja u našem modernom društvu, ali turistički kontekst, per se, tek počinje izazivati komentare intelektualaca. Ti konteksti često nisu samo kopije ili modeli situacija iz stvarnog života, nego kopije koje se prikazuju kao da otkrivaju više o pravoj stvari nego što otkriva sama prava stvar. Naravno, to ne može biti tako, barem ne s tehničkih gledišta, kao na primjer, u etnografiji. Posjeti Haight Ashburu, u organizaciji "Greylinea", u vrijeme kad su tamo živjeli hipiji, ne mogu nadomjestiti proučavanja koja se temelje na proučavanju promatrača provedenom u isto vrijeme. Stajalište intelektualaca ne odstupa od tog uvjerenja. Turističko iskustvo koje proizlazi iz turističkog konteksta temelji se na neautentičnosti i kao takvo je površno u usporedbi s pažljivim proučavanjem. Ono je moralno manje vrijedno od običnog iskustva. Obično iskustvo može biti mistificirano, ali turističko iskustvo je uvijek mistificirano. Time se zapravo tvrdi da je lažni prostor iza zastora štetniji i opasniji nego lažna fasada, odnosno da neautentična demistifikacija društvenog života nije samo laž, nego superlaž koja je prepuna "iskrenosti".

¹⁶² S. Sjöby, "Dining Out: International Fare in Danish Restaurant"; International Herald Tribune, 26. veljače 1970., str 5.

Na toj liniji razmišljanja nalazi se i pojam "pseudodogađaja" Daniela Boorstina. Koristeći izraz "pseudodogađaj", Boorstin želi da njegov čitatelj shvati kako u samom turističkom kontekstu ima nečeg što nije intelektualno zadovoljavajuće, pa tako veli:

"Te turističke "atrakcije" pružaju pomno razrađeno neizravno iskustvo, umjetni proizvod koji se treba potrošiti na istim onim mjestima gdje je ono istinsko dostupno kao zrak. Postoji način da turist ostane izvan dodira s tuđim ljudima zahvaljujući samom činu "razgledavanja" tih ljudi. Tako se domaće stanovništvo drži u karanteni, dok ih turist iz ventiliranog komfora promatra kroz oslikani prozor. To su kulturne fatamorgane koje se sada nalaze posvuda u turističkim oazama."¹⁶³

Ovakav komentar nas podsjeća da turistički konteksti, kao druga područja institucionalnog života, često nisu dovoljno pod kontrolom liberalne brige za istinu i ljepotu. Oni su manje vrijedni. Možemo također ustvrditi da neka turistička mjesta pretjerano naglašavaju svoju unutarnju strukturu i time uznemiruju neke od svojih osjetljivih posjetitelja: restorani su uređeni kao kuhinje na ranču; nosači uzimaju i upotrebljavaju lažna, strana imena; hotelske sobe su uređene tako da izgledaju kao seljačke kuće; primitivne vjerske ceremonije se organiziraju kao javne svečanosti. Takva ogoljela turistička inscenacija vjerojatno nije tako važna u cjelokupnoj slici masovnog turizma kao što Boorstin tvrdi u svojoj polemici, ali ona je neka vrsta idealnog tipa, za koji postoje mnogi primjeri.

Međutim, nijedan od izvještaja koje sam ja prikupio ne potkrepljuju Boorstinovu tvrdnju da turisti žele površna, namještena iskustva. Naprotiv, turisti traže autentičnost, isto kao Boorstin. No činjenica je da još uvijek nemamo odgovarajuće tehničke perspektive za proučavanje "pseudodogađaja". Razrada takvih perspektiva nužno počinje od samih turista i pomnom analizom činjenica razgledavanja. Autori opisa prethodno citiranih ranije u ovom tekstu izražavaju isto razočaranje kao Boorstin što su neka od njihovih iskustava ponekad površna i izolirana. Oni se žele umiješati među domaće stanovništvo, ali su, što je ovdje još važnije, spremni prihvatiti razočaranje kad osjete da im se onemogućuje da prodru u stvarni život mjesta koje posjećuju. Neki turisti mogu upravo Boorstinovo razočaranje odagnati smijehom. Opis jednog posjeta Tangieru, iz kojeg donosim jedan ulomak, napisala je osoba koja je očito očekivala lažnu zaostalost koju je tamo zatekla, i koja o tome govori opušteno:

"Neki mladi Arapin dovukao je stolicu do našeg stola. Htio nam je prodati tepihe, ali mi smo uporno ponavljali da nismo zainteresirani. Razmotao je pred nama cijelu svoju zbirku i prosto je na pod. Nije htio otići. Vidjela sam da ispod svoje halje nosi lijepo sašivene mornarske plave hlače i dječji plavi pulover od kašmira."¹⁶⁴

Za turiste je pogled iza zastora usputni dio njihova turističkog iskustva. Ono što vide otraga samo je još jedna predstava. Ona ih ne uspijeva obmanuti, ne šokira ih i ne ljuti, i oni sami se nakon takvog otkrića ne osjećaju prevarenima.

¹⁶³ Boorstin, *The Image*, str. 99.

¹⁶⁴ B. Thompson, "Hustied, Harried - But Happy", *The New York Times*, 16. kolovoza 1970., str. 3.